

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

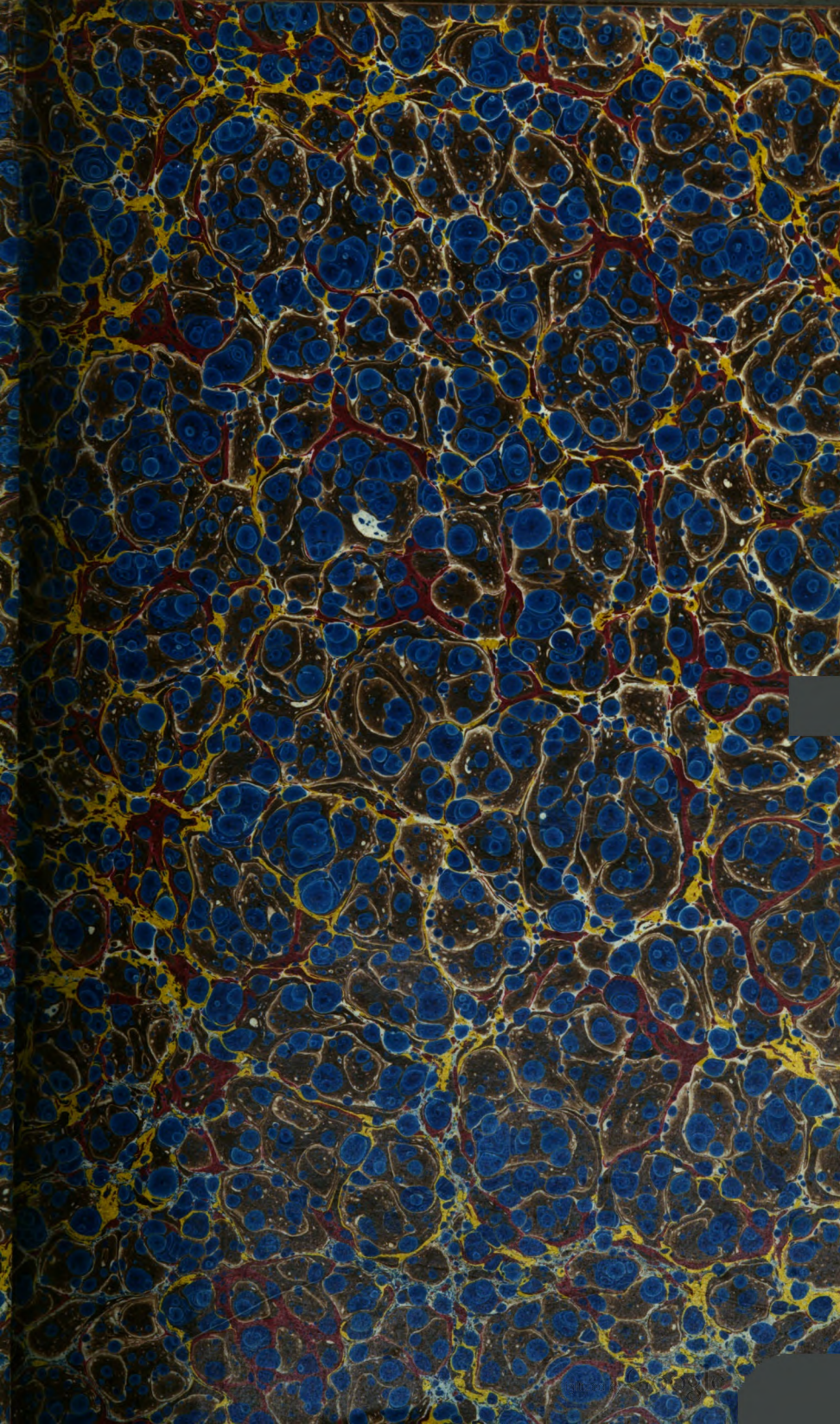
ROQUES FONTEYR
GAND
83 rue des Champs

UNIV ENT

Digitized by Google

B. L. 2019 123

P R O E V E

OVER DE

WERKING EN INVLOED

DER

G E E S T E N.

P R O E V E

OVER DE

WERKING EN INVLOED

DER

G E E S T E N.

DOOR

G. E. W. DEDEKIND.

UIT HET HOOGDUITSCH VERTAALD.

TE HAARLEM

BY J. L. AUGUSTINI.

MDCCCXX.

V O O R R E D E

D E S

V E R T A L E R S.

*H*et oogmerk des Schrijvers was, volgens zijne Voorrede, eerst geweest, de Hoofddenkbeelden, in deze Overwegingen verstrooid, tot een geheel te maken, in 't verband eener systematische orde saam te voegen, en voor dat gedeelte des Algemeens dat door 't Kantianismus of (gelijk hy het noemt) de Kritiek der reinen Vernunft und aller Offenbarung, meer GEBILDED (of naar de Filozofie verkneeld en vervormd) is, met nog SCHERPER bewijzen te onderschragen, waarmede hy de afschrikkende predikaatsform met de daaraan verknochte zwakheden gelukkig vermijdt, den lezer meer bevreugd, zonder vooringenomenheid gewonnen, en zich boven de ergerlijke klasse van overdreven Geestdrijvers verheven zou hebben; — doch hy verwacht

wachtte meer nut van deze losse en als voorlooptige aanmerkingen. Wy gelooven dat hy wel heeft gedaan, en het goede dat in dit boekjen gevonden wordt, zekerlijk, in een zulk systema (hatwelk er mischien nog t' over genoeg in doorblinkt,) verloren gegaan zou zijn. De Schrijver erkent voor het overige in die Voorrede, dat het geen hy hier voordraagt, inderdaad vele bedenkelijkheden onderhevig is; doch betuigt niet te min, dat hem by een onpartijdig onderzoek van al die bedenkelijkheden nog geene is voorgekomen, die hem onoplosbaar heeft toegeschenen, en ondanks welke hy niet vast vertrouwt dat zijne Hoofddenkebeelden omtrent de toekomende betrekkingen van onzen geest na de dood door het praktische verstand even goed gerealiseerd en staande gehouden kunnen worden, als dat van de onsterfelijkheid-zelve.

In eene Proeve van kritiek aller Openbaring is tegen deze en soortgelijke schriften eene aanmerking gemaakt die de Schrijver by zijne Voorrede tracht weg te nemen, en die inderdaad Kansiaansch genoeg is, als op het groote postulaat der vrijheid en daaryan ten eenenmaal afhangende moraliteit gegrond; maar die hy niet toegeeft.

Wat ons nu, persoonlijk betreft, die geheel andere gronden aannemen, en God met oprechtheid van hart onbeschroomd en openlijk aanroepen, dat hy

by 't Christendom van de moderazerny van het Kantianismus, en alle zijne spranken of telgen, gelijk eenmaal van het Aristotelianismus, Cartesianismus; enz. bevrijde! wy vonden in dit stukjen goede en nuttige bedenkingen in zich-zelven; van alle Filozofisch of Quasi-filozofisch systema onafhankelijk, en inzichten die verdienden algemeen gemaakt te worden, en wy achteden het derhalve der vertalinge waardig, hoezeer in Duitschland alreeds voor eenige jaren verschenen; het gebruik en misbruik daar gelaten, van het verstand; zoo stoutelijk als men doet, tot rechter te maken over zaken, welker beoordeeling meer vordert dan dat verstand kan omgrijpen of waaryoor het zelfs vatbaar kan zijn. Immers, daar men tegenwoordig geheel verstand zijn wil, en inwendig gevoel en geloof aan dien afgod opoffert; kan het niet anders dan nuttig zijn, wanneer men ook langs dien weg en in overeenstemming met de Openbaring, Waarheden aannemelijk maakt, die niet dan te zeer miskend worden en waarvan de overtuiging ons nooit dierbaar genoeg wezen kan. Het kooft zelfs daaromtrent op geene alleruiterste gestrengheid van redekaveling aan. Het licht dat ons toestraalt, behoeft even weinig in 't Goddelijke als in 't menschelijke, in 't geestelijke als in het lichamelijke, betoogd te worden; en het is door soortgelijke sehriften niet,
dat

dat men Onchristenen of Materialisten moet willen winnen; maar Christenen, en die met het Christendom in de Geestenwereld en in de onsterfelijkheid der ziel instemmen, of sichten, of bevestigen, door aan de veelal verwarde en zich-zelf widersprekende begrippen, die onsterfelijkheid rakende, eenige redelijker wending te geven.

Voor 't overige! Die het bestaan der Geesten erkent, kan ook (ten ware hy geene schepping, maar los van elkander zijnde afzonderlijke scheppingen, die niet in elkander grijpen, tot onderskelling nam, het geen toch ieder sluiten zal) den invloed der Geesten op ons niet ontkennen. En is dit zoo, zoo is zeker die der boze Geesten even weinig als die der goede en zalige uit te sluiten; gelijk de Openbaring (van eigen ondervinding in en om ons, die het de Mode is gants te loochenen, spreek ik niet) ons dien allerduidelijkst voordraagt. Doch het schijnt de vrees, van een angstig en kleinmoedig bygeloof of op te wekken of in de hand te werken, die den Schrijver in het Achtste dezer Vertoogen noopte, die kracht by de ons vijandigen te vernietigen, of immers gants werkloos te stellen. De Voorzienigheid hier, op eene byzondere wijs en als tegen den aart der zake, tuschen beide te doen komen, is (om het dus te noemen) in een Wijsgeerig onderhoud, wat de Deus

ex machina-in ~~een~~ ~~Poeneelspel~~ is; en zoo overtuigd en doordrongen men is van de allerbyzonderste beschikkingen eener Byzondere Voorzienigheid (zonder welke ook geene Algemeene bestaan kan), zoo zeer vordert men, by een betoog, algemeenheid van grond in de redekaveling. — Ei lieve! onze naasten door boosheid vervoerd, doen ons kwaad, en God heeft die uitoefening hunner boosheid tegen ons, niet onmooglijk gemaakt; waarom zou hy het die der Geesten gedaan hebben? Niet alleen dat zoo iets tegen het Heilig Woord aandruischt, maar wat (ook) is boosheid die in zichzelf bepaald, geen voorwerp buiten zich heeft? Wat anders dan een zich-zelf wedsprekend (contradictoir) denkbeeld?

Dan, wat toch zal dit den Christen beangstigen? Hem, wien de zalige en liefdadige Geesten bewaken, en aan wien door zijn God en Verlosser alles (hoe zeer door de boosheid ten kwade bestemd,) beide tot zijn tijdelijk en eeuwig heil dienen moet? Met die overtuiging, met het innig gevoel dezer Goddelijke voorzorg in het hart, kan hy even weinig een plagenden vervolgenden Duiwel (men schilder' zich hem af zoo men wil) met angstvalligheid vreezen, als de woede van kwaadwillige en verbitterde sterfelingen, waaraan hy elk oogenblik bloot gesteld is. Laten wy onze ge-

rust-

* V O O R R E D E.

rustheid van hart op den eeuwig waarachtigen grond van het Euangelie vestigen, en tot geene bedrieglijke verbeeldingen toevlucht nemen, waarmee men zich gaarne paaien laat, doch die als 't vereischt wordt, geen steun geven!

Dit achtte ik hier noodig en nuttig, (en waarom toch zeg ik niet plichtelijk?) voor af te doen gaan. Willekeurige onderstellingen paren zich aan die waarheid niet, die boven ons is; en in haar alleen is kracht, vertroosting, en zaligheid!

Maart, 1820.

IN-

I N H O U D.

EERSTE VERTOOG.

OVER DE ZEKERHEID ONZER ONSTERF-
LIJKHEID Bladz. I.

TWEEDE VERTOOG.

OVER HET VERBAND VAN DEN MENSCH-
LIJKEN GEEST MET ZIJN LICHAAM;
EN DE DAARUIT VOORTVLOEIENDE ON-
DERLINGE AFHANKELIJKHEID OF ONAF-
HANKELIJKHEID — 14.

DERDE VERTOOG.

EENIGE GRONDEN VAN TROOST VOOR
STERVENDEN EN VOOR OVERBLIJVEN-
DEN — 24.

VIERDE VERTOOG.

OVER DEN TOESTAND VAN OMZEN GEEST
NA DEN DOOD — 35.

VIJFDE VERTOOG.

IETS OVER DE VOORTDURENDE BETREK-
KING VAN DE GEESTEN DER AFGE-
STORVENEN MET DE AARDE EN HARE
BEWONEREN — 45.
ZES.

I N H O U D.

ZESDE VERTOOG.

**DAT DE ENGELEN, EN DE GEESTEN DER
AFGESTORVENEN TOT DEN ENGELEN-
STAND GEREZEN, BESCHERMGEESTEN
DER MENSCHEN ZIJN** Bladz. 54.

ZEVENDE VERTOOG.

**WEDERLEGGING DER TEGENWERPING,
DIE GENOMEN WORDT UIT DEN TOE-
STAND DER BOZEN NA HUN DOOD,
OM HET OVERAL- EN NABY-ZIJN VAN
DER AFGESTORVENEN GEESTEN TE
WEDERSPREKEN** — 66.

ACHTSTE VERTOOG.

**BEANDWOORDING DER BEIDE TEGEN-
WERPINGEN: DAT DE LEER VAN EEN
BEWAKENDEN EN BEHOEDENDEN IN-
VLOED VAN ENGELEN EN GEESTEN VAN
AFGESTORVENEN OP ONS LOT, EENS-
DEELS TOT EEN ONTRUSTEND BYGE-
LOOF HEENLEIDEN, ANDERSDEELS TE-
GEN DE DAGELIJSCH E ONDERVINDING
STRIJDEN ZOU** — 76.

NEGENDE VERTOOG.

**VAN DEN TRAPSGEWIJZE VOORTGANG IN
DE ZALIGHEID NA DE DOOD . . .** — 87.

EER-

E E R S T E V E R T O O G.

OVER DE ZEKERHEID ONZER ONSTERFLIJKHEID.

*Voorgedragen op den eersten Paaschdag
des jaars 1792.*

Ja, opstaan zult gy, ja, mijn stof! na korte stervensrust;
Een nimmer weér vergankelijk leven,
Zal de Almacht die u schiep, u geven.
Geloofd zij God!

Ja, Heer des Levens en des Doods! ja, Heer des doods en des levens! het geen zoo wezendlijk, zoo onmiskkenbaar, zoo onuitwischbaar diep in ons innigste zelfgevoel ligt; het geen geheel het menschelijk wezen zoo onwederstanelijk vordert; het geen ons in den storm der hartstochten alleen tot verheven, tot brave daden en deugdelyke opofferingen voeren kan; in den onverdienden druk van het

A lij-

lijden alleen sterken en tot een edel dulden bekwaam kan maken; en ook in het gevoel van de ontzettende nadering der ontbinding alleen ook in staat is om ons voor eene allerverfchriklijkste wanhoop te bewaren, die zelfs den ontzachlijken oorspronk van ons vluchtig en naauwlijks genoten bestaan zou vervloeken! De wensch, de begeerte, het voorvoel, de hoop der onsterfelijkheid! Dit, opgestane Verlosser! hebt Gy ons door uw Leer, dit door Uwe zegenvolle Opstanding, als Christenen bewaarheid. Dit ons als Christenen doen gelooven. Ai, geef dan ook verder, dat dit ons Geloof aan onsterfelijkheid steeds vaster in ons moge worden, en, met de volkomen gerustheid des levens, ook tevens die kracht, die wijsheid en doud, in ons werke, die het in ons vermag en behoort voort te brengen. Amen!

Onder menschen, mijne Toehoorders, die den kenelijken stempel der sterfelijkheid dragen; onder menschen die vroeger of later, maar zeer zeker ééns, den doodstrijd ondergaan zullen; onder stervelingen, die alle tot het stof waaruit zy genomen zijn, te rug moeten keeren en alles wat zichtbaar aan hen is aan het akelige, donkere graf wedergeven; onder stofbewoners die alle, gedwongen of ongedwongen, vrijwillig of wederstrevend, onophoudelijk van den tijd meêgesleept en aan de verwoesting van geheel hunne lichamelijke omkleeding, de verrotting, overgeleverd worden; in een rondgaande afwisseling als waarin wy leven, wy, die den stamvader van het

too-

tooneel drongen, om zelven weder van nakomelingen verdrongen te worden; in een kring van lieden, waaruit zekerlijk nog binnen het jaar meer dan één door den opeisch des doods weggenomen zal worden; en waarvan ieder t'elken oogenblik de prooi des doods worden kan, en ook ontwijfelbaar binnen zeventig of tachtig jaren ten hoogste, worden zal: — menschen! stofbewoners! stervelingen! gy die ik by de bewustheid van uw sterfelijkheid, by het aandenken aan het graf en de verrotting, en by het werkelijk gevoel — zelfs van de aan-nadering des doods, zoo vurig wenschte gerust te zien! Menschen, stofbewoners, stervelingen, wat zou ik in deze omstandigheden, op den dag dien wy vieren, op het blijde Opstandingsfeest onzes Heeren, den vierdag der overwinning van 't leven op den dood, in uw midden verkondigen; of waarvan een zekerer slichting by u verwachten; dan van de zoo onschatbare

ZEKERHEID DER ONSTERFLIJKHEID.

Dit zij ons dan ook op dees feestdag het waardige, en (geve dit God!) ook voor ons allen vruchtbare onderwerp onzer tegenwoordige voordracht.

In de eerste plaats zullen wy haar trachten te bewijzen uit gronden die binnen ons bereik zijn; en Vervolgens, daarvan eene geruststellende toepassing te maken.

A.

Zoo overbodig het ook schijnen, M. T. en zelfs

A 2

in-

inderdaad zijn mocht, den mensch de onsterfelijkheid, het in wezen blijven van zijn geest na de dood; liet voortduren van hetgeen in hem denkt, wil, en werkt, door een schakel van gevolgtrekkingen te bewijzen, met zulk een naauwkeurigheid en zorgvuldigheid, als of zy hem nooit ingeschoten, nooit van hem bedacht, nooit betwijfeld, en door zijn innig gevoel erkend, wedersproken, of toegeftemd ware; terwijl er (hoe vele mondelinge of schriftelijke, en beiderzijds verdachte uitspraken daar ook tegen schijnen te strijden) niet licht eenige eeuw of leeftijd, eenig volk of natie, of zelfs eenig mensch te vinden is, die niet eenig voorgevoel, eenig besef, eenige hoop, en eenig geloof van eene toekomstige onsterfelijkheid had; zoo gewichtig, zoo nuttig, ja zoo krachtig ter overtuiging is deze opmerking-zelfe, die uit de geschiedenis en de ondervinding van alle tijden en van alle ons bekende volken getrokken wordt, dat er (naamlijk) geene eeuw, geen volk, en (het geen men indien wy slechts tot in het hart van elk mensch door konden dringen, wellicht met eene even groote zekerheid zouden mogen beweeften) geen eenig mensch zelfs, gevonden wordt, die niet eenig voorgevoel, hoop, en geloof van eene toekomstige onsterfelijkheid had.

Was het de onderrichting van die by de Natien de verstandigsten waren, waardoor men de gedachten van *na de dood voort te leven*, als het steunpunt der wijsheid en gelatenheid, uit al zijn vermogen tot de hoogstmogelijke zekerheid poogde te brengen en onder zijn tijdgenooten uit te breiden? — Of lag dit in het denkbeeld, het geen ieder volk zich

zich van zijne Goden als goede, als machtige, als wijze, en rechtvaardige wezens voorstelde; en van wie het gevoelde, dat geen zoo verschrikkelijk lot als geheele vernietiging zijn zou, over het menschedom besloten kon zijn; maar dat zy het gene zy eenmaal in aanzijn riepen, ook wederom met de zelfde scheppingskracht op nieuw konden en zouden beleven en voort doen duren; om niet, gelijk dwazen, wel groote ontwerpen aangelegd, maar weér opgegeven, grooten toefsel gemaakt, maar weér verworpen, een meesterstuk aangevangen, maar dit in de wording-zelve weér vernietigd te hebben; ja zelfs hun schoonste gedenkteeken eener vergeldende rechtvaardigheid te verbrijzelen, door den boze zijn straf, den goede en zelfs om zijne rechtschapenheid lijdende, de beloning (hier, als eene schuld, dikwijls zoo dringend gevorderd maar zoo schaars uitbetaald) niet nog na de dood toe te deelen? — Of lag het meê in het denkbeeld dat men zich van des menschen geestelijke natuur, van het onzichtbaar, denkend, willend, en werkend vermogen dat in hem bestaat, en uit alles kenbaar is, vormde? — Lag het mischien in de opmerking, dat by de geheele verandering des lichaams, by het gedurige afnemen van oude en het aanwasfen van nieuwe, geheel vreemde deelen, (waardoor een bejaard man niets meer van zijn eerste, nu gants als versleten lichaam bezit, maar een geheel ander en als van het eerste gants onderscheiden lichaam omdraagt;) dat, zeg ik, by deze geheele ongevoelige flooping en verandering van het eene lichaam in 't andere, zijn innigst,

zijn geest, zijn eigenlijk ik, het *zelfde* bleef, en ook by de hevigste schokken eener ziekte, by de verminking en 't verlies der leden-zelve, het *zelfde* bleef, even als of DIT met het lichaam niet verwoest of verminkt konde worden. Ja, dat het na den diepsten slaap, na de diepste onmacht, na veranderingen die met den overgang van leven in dood het meeste overeenkomen, nog het *zelfde* was, als of het onafhankelijk van dat alles, onverhinderd en ongestoord in zijn kracht en werkzaamheid waar gebleven? — Lag het, dit vrage ik, in deze of dergelijke bevindingen en opmerkingen omtrent de natuur van het *innige Wezen* des menschen, dat men dit Wezen, dezen *eigenlijken* mensch voor onvermijgbaar hield?

Of, — waren het een aantal overeenkomsten in den loop, in de huishouding, en in de regeling der natuur, die den menschen grond gaven om zich een nieuw leven voor te stellen? Was het de treffende overeenstemming van het verwelken en verdorren der groeizaamheid in de herfst en den winter, met den verdrogende en afnemende ouderdom, en met de verftijvende en werklooze dood van den mensch; waaruit men juist zoo, de hoop op een nieuw leven na de dood scheidt, als men het verjeugdigd leven der lente, op den winter zag volgen? Was het het zien van een plant wier bloem afgestorven was, en die in het voorjaar weér nieuwe uitschoot? Was het het gezicht van een zaadkorn, die tot verrotting overging, en juist daardoor een nieuwe levenskeem ontwikkelde? Was het de beschouwing van een rups die eerst in het graf

graf haar vorm veranderde en dan in een schooner gestalte met een nieuwe vlucht de dood wederom te gemoet streefde, die hen deed besluiten: Zoo ga ik ook uit de verderving des grafs, met een nieuwe schoonheid, kracht, en verheffing tot een nieuw leven over?

Of — was het de dieper waarneming, dat over 't algemeen, geene eigenlijke dood, geen te rug keering tot het niets, in de natuur plaats heeft of toegelaten wordt? dat waar zy schijnt te verderven, te verwoesten, zy eigenlijk slechts een nieuwe wijze van bestaan toebereidt; slechts eene oude stof omwerkt om haar tot een nieuw lichaam, tot een nieuw Wezen te vervormen? Dat zy in geheel hare huishouding, in geheel hare werkplaats, niets, ja het minste en onbeduidendste niet, wegwerpt of verloren laat gaan, maar wat is, het geringste niet uitgenomen, naar de wet harer spaarzaamheid weder by een zamelt, behoudt, en op 't zuinigst wederom bezigt, en in daad en werkzaamheid blijven doet? Was het deze diepere waarneming, zeg ik, die hun deze hoop in 't gemoed lei? Ook gy, verlichte gunstgenoot der natuur! ook gy voor wien-alleen zy, als ware 't, slechts schijnt te werken en voort te brengen; ook gy zult in de dood niet vergaan; ook gy zult van haar niet verwoest kunnen worden om aan eene eeuwige vernietiging prijs gegeven te worden; maar ook gy zult uit den schoot der verrotting, uit de werkplaats der Natuur wederkeeren, tot een nieuw bestaan en leven vervormd. En gy die in my leeft, denkt, en werkt, ziel, Goddelijke kracht, gy vermaagschapte

aan dat Wezen dat eeuwig en onsterflijk is; hoe zoudt gy, mijn geest, door die (kracht) vernield en vernietigd kunnen worden, die zelfs het geringste niet spilt of verderft, maar die alles, het minste niet uitgezonderd, naar de eeuwige wet eener wijze spaarzaamheid in acht neemt, bewaart, en in dadelijkheid houdt? — Zou zy het aarden vat zoo zorgvuldig bewaren, en het gouden verdelgen? Het onmerkbaar stoffen in wezen houden, en het edelgesteente vernielen? Neen, ó neen, dit *zal* zy niet, want nooit heeft zy zoo dwaas gehandeld: dit *kan* zy niet, want zy handelt naar eeuwige wetten. — Neen, gy zult in wezen blijven, gy die in my leeft, denkt, en werkt, gy zult het, mijn geest, zoo waarlijk als gy meer dan een nietig stoffen, en het edelste van alle vermogens en van alle levens zijt, die uit de hand der scheppende en onderhoudende natuur tot bestaan kwamen.”

Of was het (om nog eenmaal met u op het tot dus verr' gezegde te rug te komen) was het de geleerde onderrichting der verstandigsten uit het volk; lag het in de verstandelijke begrippen die men zich van zijne Godheid vormde; in de waarnemingen en opmerkingen omtrent den aart van het wezen des geests; in de werkzamer naspeuringen der overeenstemmingen, der wetten en handelwijze der Natuur; en in de besluiten, welke de scherpzinnigheid daaruit trok — lag het in dit alles, dat het geloof aan onsterfelijkheid zoo algemeen, zoo heerschend, en zoo onverdelgbaar bleef? Was het het *eene*, of het *andere*; of was het by de meeste volken, by de meeste menschen *niets van dat alles*,

les, maar alleen het onmiddelijke gevoel? dat gevoel dat, sterker dringende dan honger en dorst, en door Gods hand in hem gelegd, en daarom door niets uit te delgen, zich tegen het denkbeeld van vernietiging ophief, en door dat van onsterfelijkheid zich genoeglijk uitbreidde; het gevoel van: *ik sterf niet!* ik kan niet sterven! ik kan niet voor altijd vernietigd worden! Was het (zeg ik) dit, dat het geloof aan onsterfelijkheid zoo algemeen, zoo sterk, zoo onbedwingbaar maakte?

Wat het ook zijn mocht, M. T., genoeg! dit voorgevoel, deze voorgewaarwording der onsterfelijkheid, dit aangeboren (dus mag ik het noemen), dit eenvoudige, altijd wakkere en levendige gevoel: *onmooglijk kan ik tot een nietbestaan gebracht worden!* dat zoo algemeen, zoo menschelijk is, dat het ook zeker in u allen ontstond, is, en blijven, ja, door alle lijden en bezwaarnissen dezes levens niet alleen niet onderdrukt, maar steeds dieper en dieper ingedrukt en sterker worden zal → dit gevoel was zoo zeker de eerste grond der algemeene hoop, zoo zeker de stevigste steun van dat geloof aan een voortbestaan na de dood, als gy het zelvez overtuigend moet vinden voor de zekerheid dier onsterfelijkheid (*). Ja,

(*) De Auteur vergeet dat dit geen gevoel, maar een eigenlijke redeneering is, uit vergelijking van *let* met *niet*. Even zoo is 't: „Onmooglijk kon ik van niet tot iets worden; Ergo ik was eeuwig; of Ergo ik ben niet.”

Doch niet te min is het waar, dat *befef* en gevoel van NIET even onbestaanbaar zijn.

Ja, dat het steeds, in alle tijden, hoe onderscheiden ook, en by alle volken, hoe verschillend ook, heerschte; dat het — op dat ik nader toetredde — dat het *in U*, die door zoo verscheidenerlei betrekkingen, door de menigêrhande soort van vroegerê en latere opvoeding, van stand, staat, en lotgevalen, in de verscheidenheid van daaruit verwekte gevoelens, waarnemingen, grondregels, kennissen, denkbeelden, wenschen, uitzichten, en verwachtingen, (wie weet hoe verre) van elkander uit één loopt en tegen één druischt, — dat het, des niet-tegenstaande, in u-Allen is; dit is u het sprekendst bewijs, dat het natuurlijk, ja zoo natuurlijk als uw algemeene trek naar voedsel is. En is het dit; is het gevoel: *ik zal onsterfelijk zijn!* zoo waar en zoo natuurlijk, zoo onverdelgbaar en zoo sprekend in geheel de menscheijkheid, dat het, als of Gods hand-zelve het in onze Natuur ingeweven heeft, niet dan met deze verwoest worden kan; hoe zoudt gy dan, sterveling, die het in uwen boezem draagt, hoe zoudt gy bedùcht kunnen zijn van door dit gevoel, door deze eerste Godsstem die gy verneemt, bedrogen te worden? Neen,

Deze dorst waarvan uw harte
 Naar 't onsterfelijk aanzijn smacht,
 Deze trek in leed en smarte
 Die naar hooger heilstand tracht,
 Zijn tot tulgen, onderpanden,
 Dat gy na des levens pijn,
 Vrij van dees vergangbre banden,
 Boven graf en dood zult zijn.

Ja,

Ja, gy moogt dit uw eigen gevoel, dit algemeen onderpand der ousterfelijkheid, des te zekerder vertrouwen; en u des te geruster op dezen getuige uit uw binnenste verlaten, naar mate een ander Goddelijk getuigenis dat u niet verdacht kan zijn, daar nog mede samenstemt. Ik doel op de verzekeringen van uwen Bybel.

„ Dat het stof (zegt deze) weder tot aarde keere, als het geweest is, en de geest weder tot God keere, die hem gegeven heeft. ” (*)

„ Het lichaam wordt gezaaid in verderfelijkheid, „ het wordt opgewekt in *onverderfelijkheid*; het „ wordt gezaaid in oneere, het wordt opgewekt „ in heerlijkheid; het wordt gezaaid in zwakheid, „ het wordt opgewekt in kracht; een natuurlijk „ lichaam wordt er gezaaid, een *geestelijk* lichaam „ wordt er opgewekt. ” (†) — „ CHRISTUS, Hy „ die sprak: ik leve en gy zult ook leven; ik „ zal u tot my nemen (in de woningen mijns „ Vaders), op dat gy ook zijn moogt daar ik „ ben. ” (§) — Christus is opgewekt uit den „ doode, en is de eersteling geworden der genen „ die ontslapen zijn. ” (**) „ Alle die in de gra- „ ven zijn, zullen zijne stemme hooren, en zullen „ uitgaan; die het goede gedaan hebben, tot de „ opstanding des levens, en die het kwade gedaan „ hebben, tot de opstanding der verdoemenisse. ” (††)

Dit

(*) Prediker XII, 7.

(†) 1. Cor. XV, 42-44.

(§) Joann. XIV, 3.

(**) 1. Cor. XV, 20.

(††) Joann. V, 28, 29. (Leest: *des gerichtts.*)

„Dit verderflijke moet onverderflijkheid aandoen,
 „en dit sterflijke moet onsterflijkheid aandoen.” (*)

I I.

Waar is dan, ó Dood, thands uw prikkel?
 Waar, ó graf, uwe overwinning? en waar, ó ver-
 derf, uw buit? Gedankt zij de Almachtige, die
 ons de zege over u schonk. Gedankt zij Hy die
 ons door de Hoop der onsterflijkheid boven uwe
 macht hief, en ons thands gerust op u neder
 laat zien!

ó Sterveling, met welk eene gerustheid moogt gy
 thands uwe dood te gemoet' gaan! met welk een
 streelend voorgevoel op uw sterfbed nederliggen!
 met welk eene hoop over uwen grafheuvel heen
 naar de gewesten der onsterflijkheid uitzien, waar
 gy dat alles vinden zult, wat gy hier zoo lang
 te vergeefs gezocht hebt; dat alles bezitten zult,
 waar gy hier te vergeefs om worstelde; met dat
 alles gelaafd en gedrenkt zult worden, waar gy
 hier zoo brandend naar dorstede! waar u dat al-
 les afgenomen zal worden, wat u in het stof ne-
 derdrukte! waar ieder traan afgedroogd worden zal,
 die gy hier, gezien of ongezien, schreien moest!
 waar gy niet slechts de behoefte van uw verstand
 en uw hart te famen, maar dat alles meer dan
 volkomen bevredigd zult zien, wat de minste wensch
 en de stoutste hoop u ooit durfde toezeggen!
 Want met de onsterflijkheid heeft Hy die opge-
 staan

(*) 1. Cor. XV, 53.

staan is, u ook verzadiging en volle vreugde beloofd (*).

Volhard dan, verduur dan, gy lijdende, en wees getroost in de verwachting van dien tijd, als alle uwe tranen, hier geweend, van uwe oogen afgewischt, en al uwe zuchten in luide dankzeggingen veranderd zullen worden. Verduur en duld, gy miskende en mishandelde brave! wacht getroost op dat eeuwige daglicht, waarby men, u zien en erkennen zal, zonder misverstand, en gelijk gy u-zelfen bewust zijt. Duld en beid, gy die hier verdrukt en benaauwd wordt: toef en zie uit op den eenmaal zijn zullende verlosfingtijd, waar alles kracht en bevrijding zal ademen! — Lijd en toef, ó gy die eenen lievling beweent, die uw hart afgescheurd werd! — slaat het oog vooruit op den dag des wederziens, wanneer gy al wat gy bemint weér zult vinden. — Toef en verwacht, gy die van uw uitgestorte zaad hier geen vrucht ziet! wacht op den dag der oogst; die zal ze u in haar volle rijpheid doen smaken. — Wacht en wees stil, ó gy werkzame, die zoo gaarne de geheele wereld gelukkig zoudt maken, en naauwlijks één wezen nevens u nut moogt zijn! daar zult gy het kunnen waar gy hier zoo naar dorst. Wacht en vertrou, sterveling, die in uwe bezwarende, kranke, en bezwijkende omhulling, der ontbinding tegenzucht! — ontbinden zal u de broeder des slaaps om u van de puin der verworping de onsterfelijkheid overwinnende in te leiden.

TWEE-

(*) Openb. XXI, 4.

TWEEDE VERTOOG.

OVER HET VERBAND VAN DEN MENSCHELIJKEN
GEEST MET ZIJN LICHAAM; EN DE DAARUIT
VOORTVLOEIENDE ONDERLINGE AFHANKELIJKHEID OF ONAFHANKELIJKHEID.

Voorgesdragen den 12^{en} Zondag na Trinitatis 1792.

Onder alle voorwerpen, die in staat zijn 's menschen aandacht te wekken en aan te trekken, en hem de gewichtigste stof tot betrachtungen op te leveren, even onderhoudend als verheffende voor het hart, is en blijft hy-zelf zich het eerste. Van welken kant, en in welken toestand hy zich ooit beschouwen moge, als geestelijk of lichamelijk, of als in geest of lichaam bestaande; in wording of sterven, in slapen of waken, in rust of in werkzaamheid; 't zij in aanmerking van de invloeden zijner zintuigen op het denk- en voorstellingsvermogen, of op de wilkracht van zijnen geest; 't zij in opzichte van de te rugwerking van den geest op geheel het werktuiglijke van zijn lichaam: van alle

alle zijden, in alle staten en betrekkingen zal hy zich-zelfen altijd voor het merkwaardigste voorwerp en dat hem de belangrijkste, vruchtbaarste, en hartverheffendste overpeinzingen aanbiedt, erkennen.

Waar is ooit een werk der natuur of der kunst by het meesterstuk des menschlijken lichaams slechts vergeleken geworden? waar een werk der natuur en der kunst, dat zoo wel ten aanzien van zijn uiterlijken omtrek, als inzonderheid ook van de orde, de verbinding, en de evenmaat zijner deelen, den kenners des schoonen zoo wel als den ontleder grooter verbazing en verwondering afdringen moest? En echter is en blijft dit zijn lichaam slechts lichaam, slechts het onbeteekenendste van de twee onderscheiden gedeelten waaruit zijn wezen bestaat. Hoe veel treffender, aanloklijker, wonderbaarlijker, en rijker aan de aangenaamste, nuttigste, en hartverheffendste betrachtingen is het andere niet, zijne ziel, zijn geest, het afbeeldsel van den Geest der geesten, dien hy zoo gevoelig in zich-zelfen kan waarnemen, zich-zelfen zoo vertegenwoordigen kan, en wiens krachten en werkingen hy zoo eigenlijk de zijne mag noemen, doch dien hy niet te min nog zoo weinig doorgronden kan! Hoe gewichtig moeten hem, die het bestaan en den voortduur van dezen zijn geest niet slechts wenscht te gelooven, maar ook den innigen aart daarvan dieper te leeren kennen en zich dit geloof daardoor te verlichten, — hoe gewichtig moeten dien alle die verschijfels en waarnemingen niet zijn, die

die hem hoop geven, van tot de betrekking tus-
schen den geest en het lichaam; tot de afhanke-
lijkheid of de onafhankelijkheid dier twee van el-
kander, slechts eeniger mate te naderen!

Het kan overzulks niet onnut zijn, indien wy
U naar aanleiding van den inhoud onzes tegen-
woordigen texts op eenige van die verschijnselen
en waarnemingen opmerkzaam trachten te maken,
waaruit men den samenhang van onzen geest met
het lichaam dat hy bewoont en bezielt, op mag
maken.

*Over het verband van den menschelijken geest
met het omgevende lichaam, en beider daaruut
voortvloeiende afhankelijk of onafhankelijkheid van
elkander, eenige betrachtingen te houden, zij der-
halve het doel van deze onze voordracht!*

IN DE EERSTE PLAATS zullen wy toonen: *dat,
uit hoofde van zekere verschijnselen en waarnemin-
gen, 's menschen geest in eene zekere afhankelijkheid
van het lichaam beschouwd moet worden.*

Doch IN DE TWEDE PLAATS ook doen opmer-
ken, *dat deze afhankelijkheid van den geest ten
aanzien des lichaams, geenszins in zoodanigen zin
aangenomen kan worden, dat by het vergaan van
dit lichaam iets voor onzen geest te beduchten zij.*

I.

Inderdaad, M. T. pleegt 's menschen geest met
het lichaam waarmee hy omgeven is, zoo gelijk-
matig samen te gaan, dat zijne betrekking in ver-
band tot en met dit lichaam ons meer dan eene
vrije

vrije en willekeurige verbinding, meer dan eene bloote deelneming, maar veeleer eene ware en onmiskenbare afhankelijkheid schijnt te verraden. Wat, indien 't hem volftrekt onmogelijk is, in een kinderlichaam zijne krachten en vatbaarheden, tot zulk eenen graad te ontwikkelen, als waartoe de geest van den jongeling zich alreeds verheft: wat, indien hy zonder 't rijpen zijns lichaams ook zelf niet rijpen kan? Staat hy met zijn lichaam niet gewonelijk zoo op den zelfden trap; neemt hy met zijn lichaam niet zoo evenredig toe en af, dat men niet slechts naar de vroeger of later rijpheid zijns lichaams ook zijne eigen rijpheid kan afmeten: dat men niet slechts by het tedere kind zwakte van geest, by den jongeling en den man hooge geestkracht, maar ook regelmatig, by de zwakkere kunne tevens een zwakken geest; ja zelfs by meer of mindere gelijkheid van lichamelijke hoedanigheden, by een even lichten of belemmerden omloop des bloeds, by eene overeenkomende sterkte of zwakheid van zenuwen, ook even gelijke geest- of zielsgestemdheid, of wat men karakter heet, aantreft? (*)

Misfchien zouden wy van overijling te beschuldigen zijn, wanneer wy ons uit dit bygebrachte dagelijks-

(*) [Algemeene waarneming, maar die men immers à priori kon opmaken, zoo men slechts niet verdeelde wat God, vereenigd heeft, en de lichamelijke verschijnsels niet voor meer dan verschijnsels hield. Die weet dat het de ziel is die zich 't lichaam vormt, en in het lichamelijke eene bloote stoffelijke voorstelling van 't geestelijke ziet, voor dien verdwijns het geheele problema, of neemt een geheel anderen aart aan.]

lijkche verschijnsel alreeds veroorloofden tot eene dadelijke werking van 't lichaam op den geest, of tot eene ijdelijke afhankelijkheid des geests van het lichaam te besluiten. Want zou men met even veel recht nog niet altijd vragen mogen, of tusfchen de twee die op éénen weg met gelijken tred famen wandelen, juist volstrekt eene afhankelijkheid des eenen van den anderen plaats zou moeten hebben? Zou niet een alleronafhanklijkste afspraak hen te famen kunnen paren?

Zouden beide niet, elk door zich-zelfen of door eenen derden bestemd en in werking gebracht, gelijken tred met elkander en zich toch onafhankelijk van elkander kunnen houden? En indien uit elke waarneming dat de geest in gelijken graad en op den zelfden trap met zijn lichaam staat, een afhangen des eenen van het andere afgeleid worden moet, zou men dan niet misfchien even zoo goed en nog beter tot des lichaams afhankelijkheid van den Geest, als omgekeerd, kunnen besluiten? Uit den langfamen of snellen gang van een zeilend fchip kan men en de fterkte en de richting des winds bepalen: de voortgang des wijzers op 't uurwerk doet ons met zekerheid tot de werkkraft van het inwendige veer- en radierwerk besluiten; maar volgt hieruit, dat het fchip den wind, de wijzer het inwendige des uurwerks voort doe gaan of bepale? Kan dus ook niet 's menfchen geest met zijn lichaam gelijken tred houden, en echter, niet flechts onafhankelijk van een lichaam zijn, maar zelfs dat gene zijn, dat op het andere werkt, dit van zich af doet hangen, en daar, naar zijn aart, die maat van

van volkomenheid en volmaking aan inéedeelt, voor welke 't zelf by trappen vatbaar wordt?

Daar moeten derhalve nog andere verschijnsels en waarnemingen met vereenigd worden, eer men 's menschen geest afhankelijk van zijn lichaam verklaren kan. Daar zijn er wel geene, die voor dézé afhankelijkheid meer bewijzen, dan die menigvuldige veranderingen in 't lichaam, die zoo zichtbaar op onzen geest werken, en van wie men nogthands niet beweeren kan, dat de geest-zelf die uit eigen willekeur voortbrengt. Ik bedoele de deels door krankheden, deels door den ouderdom te weeg gebrachte verwoesting of verstomping der zintuiglijke en andere lichaamlijke krachten en gewaarwordingen.

Hoe hy zich daartegen beschutten of verweeren mag, zelfs van de geringsten prang des lichaams wordt de geest met geprangd; van de minste smart die het lichaam wordt aangedaan, wordt hy ook aangegrepen; van elke wanorde in het bloed, lijdt hy mede; door elke geweldige koortsverheffing wordt zijne bewustheid mede verstoord; door elke verlamming zijner lichaamskraacht, zijne kracht ook verlamd; door elken vasten slaap wordt hy met overweldigd; van iedere onmacht, bezwijmt hy met. En, indien wy den mensch tot in dien hoogen ouderdom volgen, die zijn zenuwvocht uitdroogt, zijn bloed uitput, zijne vezels verdort, en aan zijne zintuigen hunne fijnheid en scherpte ontnemt; zinkt daar zijn geest van zijn reeds bestigerde hoogte niet wederom tot die zelfde kleinheid af, die hem kindren ten spot maakt? Wordt hy niet in den zelfden graad wederom kinderlijker, en in

allen deele en opzichte van geestkracht wederom zwakker, als waarin alle zijn lichaamsvermogens afnemen, verteeren, en aftompen? En, om eindelijk ook op die verschijnsels te komen, waaraan onze text ons herinnert, kan zich 's menschen geest van het geen buiten hem is wel een recht befef of denkbeeld verschaffen, zoo dra slechts een of twee zijner zintuigen, by voorbeeld, het gehoor en gezicht, hem hun hulpe ontzeggen? Moeten de voorstellingen die hy zich van alles wat buiten hem is, vormt, niet even zoo onvolkomen en bedrieglijk zijn, als zijn zintuigen onvolkomen, gebrekkig, en misleidend zijn? Was het geen blijkbare invloed van een bedrieglijk gezicht op het oordeel van zijnen geest, wanneer de nog niet ten volle genezen blinde by Marcus sprak: „Ik zie de menschen — „als boomen wandelen?“ (*) Moest niet de geest des doofgeborenen of doofgewordenen in onze text juist daarom veel ontberen, en in zijn toenemen aan kennis vertraagd en opgehouden worden, om dat zijn gehoor hem niet toefiet de mondeling meêgedeelde volheid der gedachten, voorstellingen, en begrippen van anderen, in zich te ontfangen en aan te nemen? Kan iets, hoegenaamd ook, in geheel de lichaamlijke wereld anders dan door middel des lichaams op hem werken? Moet hy met dat lichaam niet eerst (om het dus uit te drukken) ruggespraak houden, zich daar niet eerst mede verstaan, eer hy in staat is ook zelfs het geringste opzet buiten zich ten uitvoer te brengen? En

(*) Marcus VIII, 24.

En indien dan de toestand van, door en van een ander te lijden zonder het te willen en zonder zich in staat te gevoelen van het te beletten: indien die van, niet vrij te kunnen ontvangen, niet ongehinderd te kunnen werken, en het geen men wil niet tot stand te kunnen brengen, zonder de beslissende bewilliging, toestemming, en bystand eens anderen; indien zeg ik deze toestand geen anderen naam dragen kan, dan *afhankelijk* zijn van dien andere; hoe zal men dan de afhankelijkheid des menschlijken geests van zijn lichaam *in dit opzicht* weerspreken kunnen; daar hy (deze geest) ook door en van zijn lichaam lijdt zonder het te willen, en zonder zich in staat te gevoelen om dit te beletten; daar hy ook niet vrij kan ontvangen, niet ongehinderd kan werken, en niet tot stand brengen kan wat hy wil, zonder de beslissende bewilliging, toestemming, en bystand zijns lichaams?

I I.

Edoch verre zij het van ons, dat voortgelijke beschouwingen ons bedroefd zouden maken, of ook by de toekomstige verwoesting onzes lichaams eenige vrees inboezemen voor het lot, onzen geest te wachten! Want (en dit willen wy thands nog trachten aan te toonen) *offchoon men in dat opzicht, geene zekere, bepaalde afhankelijkheid des geests van het lichaam ontkennen kan; zoo heeft zy toch van niemand in DIEN zin aangenomen of betoogd kunnen worden, dat by het vergaan van dat lichaam iets voor onzen geest te beduchten zou zijn.*

Of zou een kunstenaar *daarom*, dat hy eenigermate *afhankelijk* van zijn werktuigen is, ja daar zoodanig afhankelijk van is, dat hy van zijne kunstbekwaamheid steeds minder blijf geven kan, naarmate zijn werktuigen of gereedschap meer verftompt of vernield wordt; — zou hy, zeg ik, uit hoofde van deze zijne afhankelijkheid van dat gereedschap, te vreezen hebben, dat met de beschadiging en verwoesting zijner oude bijtels en boren zijne kunstbekwaamheid ook zou moeten lijden en de gantsche kunstenaar mede te niet gaan? Zal hy niet in tegendeel, ook na het afligten zijner oude gereedschappen, nog altijd niet alleenlijk kunstenaar blijven, maar ook zijne kunst nog veel beter toonen kunnen, wanneer hy met nieuwe en volmaakter werktuiglijke middelen, en die voor zijne vatbaarheden beter passen, voorzien wordt?

Zal de man, wien de natuur zoo afhankelijk van zijn bril maakte, dat hy zonder dien volstrekt niets op een afstand zien kan; zal die man, zeg ik, wanneer dit glas door een toeval verduisterd, of wel ten eenenmale in stukken gebroken wordt, *daarom* juist te verwachten hebben, dat hy nu nooit wederom op een afstand zal kunnen zien, maar zijn gezicht zelfs verliezen zal? Zal hy niet in tegendeel altijd de hoop mogen voeden, om een ander, mischien nog vrij beter oogglas weder te vinden; en daarmee uit hoofde van zijne vatbaarheid om te zien, die hy met zijn bril niet verloren heeft, wederom even zoo goed, en veellicht nog beter dan eerst, te zien.

Kan de in het harnas strijdende krijgsman, zoo lang

lang hy met zijn zwaren helm en kuras bekleed is, slechts met en door middel van deze zware wapenen vechten; en zijne krachten slechts naar de inrichting van deze rusting bewegen en aanwenden; waarom zou hy zich dan voorstellen in kracht te zullen verliezen, en niet veeleer zijne krachten vrijer te kunnen doen werken, wanneer hem dat zware harnas, dat zijn kracht in het wenden en zwaaien zoo dikwijls te loor stelt, en hem van zoo vele zijden zoo drukt en belemmert, geheel afgenomen zal worden?

Laat dan onze geest op gelijke wijze afhankelijk van ons lichaam zijn! laat hy door de zintuigen des lichaams gelijk door ~~een~~ bril of verrekijker uitzien, en als hy dien af- of nederlegt niets meer zien kunnen! laat hy zijne vatbaarheden en heerlijke bekwaamheden slechts zoo lang bewijzen, als daar zijn lichamelijk werktuig bruikbaar toe is, en met het verlijten en vervallen van dit werktuig ook zijne geestelijke vatbaarheden kwijt schijnen! laat hy, zoo lang hy in zijn lichaam als ingeharnast is, zijne krachten slechts afhankelijk van dat harnas en in verband daarmee toonen kunnen, toch kan hy, by het wegvallen van alle de grooté lichaamlijke middelen, niet alleen nieuwe, betere verwachten, en die zijner geestelijke natuur beter vlijen; maar ook, moedig als een held die zijne eigene krachten gevoelt, deze bezwarende rusting eens geheel van zich werpen, in de vaste hoop, dat hy — gelijk God, van wien hy afstamt, — om te zijn, en om te werken, dit lichaamlijke werktuig geheel zal kunnen *ontberen*. Amen!

DERDE VERTOOG.

EENIGE GRONDEN VAN TROOST VOOR STERVENDEN EN VOOR OVERBLIJVENDEN.

Voorge dragen den 16ⁿ. Zondag na Trinitatis 1791.

Hoe onloochenbarer het is, dat zulke tooneelen als wy hier, in onzen text aantreffen, de bitterste van dit leven zijn; hoe natuurlijker de gedachte aan den dood, als den eindelijken flooper van onze sterflijke omhanging, als den vernielcr van onze lichaamlijke vermogens en van geheel ons zintuiglijk gevoel, en als den onverbiddelijk wreeden afscheidsbode, die of ons - zelve met zijn koude en afgrijslijke hand aan de armen van die wy liefhebben ontrukkt, of dezen van ons affcheurt, en ons, van hun hulp, steun, en toespraak ontbloot, van hun grafftede naar onze ledige en woest geworden woning te rug doet keeren, — hoe natuurlijker, zeg ik, de gedachte aan den dood, van deze zijde, als verwoester, vernielcr, en afscheidsbode beschouwd, ons voor dat tijdstip doet sidderen,

ren,

ren, waarin hy zich als zoodanig by ons aan zal melden; van des te meer belang, dunkt my, moet het ons zijn, hem ook van zijne andere meer aantlokkende zijde te leeren kennen, en ons met troostgronden te wapenen, om ons zoo by het sterven van hun die ons dierbaar zijn, als by de aannadering van ons eigen uiterste oogenblik, indien niet geheel onverfaagd, ongevoelig, of onaandoenlijk, voor het minst moediger en minder verschrokken te maken, dan wanneer wy zonder die, den onvermijdbaren slag verwachten moesten. Met

Eenige zoodanige gronden voor stervenden en voor overblijvenden

willen wy ons derhalve thands bekend maken en ons die trachten toe te eigenen; waarby wy vooraf aanmerken, dat *dat zelfde*, dat de dood aan *den stervende* minder vreeslijk moet maken, ook aan *den nablijvende* de rijkste gronden van troost biedt.

I.

Daar eens ieders toestand, eens ieders betrekking jegens de wereld en 't menschedom, ook byzondere troostgronden, zoo wel ten aanzien van zijn eigen dood als van die zijner waardste panden, meebrengt; is het uit dien hoofde onmogelijk, alle die byzondere gronden hier op te tellen; maar wy zullen ons tot de algemeene, en onder dezen, zelfs alleen tot de zoodanige bepalen, als rechtstreeks dat gene wat de doodsrees en scheidingsmart voortbrengt, bestrijden en tegen kan werken.

Gy dan, die in uw dood slechts den *verwoosten van het zinnelijk genot aller genoegens en aller vreugden van dit aardfche leven beschouwt*; slechts *den vernielcr van uw lichaam en van alle uwe h-chamelijke vermogens*; slechts *den afscheldsbode die u uit de armen van al wat gy liefhebt dreigt weg te scheuren*, en daardoor op 't denkbeeld van uw naderende doodfonde fiddert: tracht u altijd, wanneer uwe yrees u deze eene zijde des doods voor den geest brengt, ook de andere en daartegen over gestelde betere en aanlokkender zijde te vertegenwoordigen. Alles toch heeft meer dan eenen kant; alles heeft zijn schoon en zijn lelijk; en dus is het ook beide met uw aardfche leven en met uwen dood. Waarom zoudt gy dan juist alle de aankokkelikheden des levens tegen de bitterheden des doods, en niet even zoo 's levens bitterheden tegen het aantrekkelijke van den dood vergelijken? Of zoudt gy u verbeelden, daar meer bedrogen meê uit te komen? — *Bedrieg* liever u-zelven volftrekt niet; want alle troost op bedrog gegrondvest stort spoedig in, en gaat te niet zoodra haar de waarheid befchijnt. Laat uw troost op waarheid steunen, zoo zal zy zoo eeuwig van duur zijn als de waarheid-zelve hêt is: en haar blijft gy getrouwelijkt aanhangen, wanneer gy van uwen dood denkt,

Dat hy wel aan 't genot van zoo veel aardfche genoegens, van zoo veel aardfche vreugden, maar dat hy ook tevens aan zoo menige aardfche kommer en aardfche benaauwdheid voor altijd een einde maakt!

Of

Of zoudt gy, alleen van alle sterfelingen, de algemeene ondervinding, dat dit leven, wanneer het ook dierbaar en gelukkig was, slechts moeite en arbeid, slechts onrust en last was, weerspreken? Zoudt gy - alleen geene moeite en arbeid gehad hebben; geene zorgen die u nederdrukten; geenen kommer die aan uw hart knaagde; geenen tegenspoed, die uw moed dikwils zinken deed; geen ongemak, die de genieting der vreemde verstoorde; geene voort van lijden, die u den boezem prangde en diepe zuchten ontperste? Geen oogenblik, dat den heeten wensch in u dede ontstaan: „ Ach dat „ het anders mocht zijn!” En indien gy ook van alle moeite en zorge des levens, van allen arbeid, en van alle leed, dat zoo veelvuldig en op zoo vielerlei wijze in dit aardfche leven wordt ingefrooid, op dat we ons betraand gezicht naar een beter leven opheffen mogen — indien gy ook, zeg ik, van alle aardfche last en kommer niets ter wereld hadt leeren kennen; wie dan echter zal u borg blijven, dat die last en kommer u niet in het naaste oogenblik met geheel hare zwaarte overstorten zullen, u de ydelheid en het jammer dezès levens doen ondervinden, en naar eenen beteren toestand, naar eene verlossing uit alle zijn plagen, doen hijgen en smachten?

Vrees derhalve, *vrees* voor dat jammer des levens moet gy ieder oogenblik koesteren, alſchoon gy het nog niet gevoelen mocht. Maar neen, zeker hebt gy het alreeds eeniger mate gevoeld en gevoelt gy het nog, *zoo lang* gy en *om dat* gy nog *in* en *aan* 't stof der aarde vast zijt. En zoudt gy dan
 fid.

lidden, zoudt gy huiveren, voor den vriend die al uwe zuchten zal doen ophouden, alle uwe tranen-afdroogen, u aan allen arbeid en moeite ont-rukt, al uw lijden doet eindigen, en alle aardfche last en nood met alle vrees daarvoor, voor eeuwig van u verwijdert? Immers, door de last en hitte van den dag nedergedrukt, door duizenderhande zor-gen verftrooid en verward, en van de zware hand van het harde lot gedrukt, verlangt uw hart naar eenen gerusten flaap, en zegent dien, dan zelfs wanneer hy u by het ontwaken *den zelfden* beklaag-lijken toestand weder moest geven; en zoudt gy dan niet dikwerf naar dien flaap verlangen, die zoo dra hy uwe oogen luikt, ook uw gantschen toe-stand verbetert, en u by 't ontwaken op uw lijden neder laat zien als of 't nooit geweest ware?

Het is waar, deze flaap maakt ook een einde aan 't genot van zoo vele aardfche genoegens en vermakelijkheden. — Doch, dat men u uit een toe-stand waarin gy te vreden zijt, in een beteren stelt, waar gy ongetwijfeld nog beter te vreden zult zijn; dat men u voor fchoonheden waaraan gy u spoedig moè ziet, voor goederen die u niet duurzaam ge-lukkig maken, voor vreugden die gedeeltelijk weldra tot walging ftrekken, gedeeltelijk honger verwekken dien zy niet verzadigen; dat men u voor zulke nie-tige aanlokfelen altijd nieuwe en verrukkender, voor zulke onvolkomen goederen, betere, beftendige, en duurzaam gelukkig makende; en voor een handvol van zulke jammerlijke, en zich in walging verlie-zende, of door hunne hongerfcherping zonder verza-diging slechts pijnigende vermaken, de volkomene,

ver-

verzadigende genoegens en de zuiverste rijkste, ontelbaarste, onvermengdste, altijd hooger steigende, en eeuwig durende vreugde in de plaats geeft, dit (zou ik oordeelen) kan u op geenerlei wijze mishagen. En wanneer de dood, hoe aangenaam gy u de dagen uws levens ook voor moogt stellen, u in eenen beteren toestand belooft over te voeren, en u voor al uw aardfche goed en genoegten meer dan de rijklijkste vergoeding verzekert, ja, met Gods bevestigende waarheidspiegel, in de hand, verzekert; kunt gy dan nog, by deze overtuiging (ik vraag het) voor den dood sidderen? — O laat dit vertroostend denkbeeld, zoo dikwijls gy met siddering aan het afscheid van 't goede en genoeglijke dezes levens denkt, uwe ziel niet ontvallen: Dat de dood wel vele aardfche goederen, vele aardfche geneuchten, maar ook zoo vele aardfche last en nood voor eeuwig ten einde brengt, en u zeer zeker voor alles wat gy verliezen kunt, eene overmatige vergoeding geeft.

Is de dood u verder verschriklijk, *om dat gy in hem den vernielcr van uw lichaam en van al uw lichamelijke vermogens* beschouwt, zoo tracht u, *in de tweede plaats*, deze troostende gedachte eigen te maken:

Dat de dood wel uw lichaam en lichaamljke vermogens, maar toch eigenlijk slechts den kerker verbreekt waarin gy gevangen zijt; de kluijters ontlaakt, die u aan het lage stof hechten, de hindermissc vernietigt die u boven al in den weg staat, om het goede dat gy gaarne zoudt willen verrichten,

sters slaakte die u aan het stof hechten, en de hindernis wegneemt die u boven alles in den weg staat, om 't goede dat gy zoudt wenschen te doen, of uit te voeren, naar uw wensch te volbrengen.

- Is u de dood eindlijk schrikbaar, *om dat gy in hem den bode der scheiding ziet*, die u uit de armen van al die gy lief hebt geweldig wegrukken wil, zoo tracht *in de derde plaats* u met deze troost te vereenigen:

Dat de dood wel uw uiterlijk omhangsel van voor het oog der uwen wegneemt, maar u-zelven niet alleen niet van hun afscheidt, maar eigenlijk, hun nog nader brengt.

Juist dat het u onmooglijk voorkomt, hen te verlaten, juist dit geeft u verzekering dat gy niet van hun gescheiden *zult* worden; juist om dat gy u zonder hen niet volkomen gelukkig kunt gevoelen, juist dit vergewist u dat gy nog met hun verbonden *zult* blijven, dewijl God u *volkomen* gelukkig wil maken. Juist om dat gy niet nalaten *zult* u nog dikwijls naby de uwen te wenschen, juist dit geeft u vooraf het troostelijk bewijs, dat gy ook na den dood den kring der achtergelatenen wederom naderen *zult*, dewijl gy dan niet meer gevangen, maar vrij genoeg *zijn* *zult* om te kunnen *zijn* in dat stip der schepping en by welk wezen gy *zult wenschen* te zijn. — Ja nader kunt en *zult* gy by hen zijn; dewijl de kerkermuur dan doorgebroken zal zijn die u tot zoo lang verhinderde hun volkomen naby te zijn, geheel in hen in te dringen. Dan *zult* gy hen zien, niet alleen; maar in hunne ziel zien, maar in hunne ziel lezen, alle hunne ook de minste ge-

Voc-

voelens en gewaarwordingen hunner gedachten, dewijl gy dan hun geheele wezen zult kunnen doordringen en doorfchouwen: dan zult gy alle die gedachten, alle die voornemens, alle die gewaarwordingen, met de uwen onzichtbaar geleiden, en helpen bestemmen, en gelijk een vermogende beschermgeest, ten hunnen beste op geheel hun lot werken; dewijl gy na de wegneming aller lichamelijke hindernissen, by uw helder doorzicht, by uw beteren wil, by uw onvermoeibare werkzaamheid, en met uwe hier onderdrukte maar dan ontwikkelde vatbaarheden, met uw hier eng beperkte maar dan veel minder beperkte kracht, een beter beschermmer voor hun geworden zult zijn dan gy thands zijn kunt.

En dus behoeft gy, *indien gy slechts een rein hart hebt*, in geenerlei opzicht uwen dood met bevreesdheid in het gemoet te gaan, daar gy zekerlijk, in gevolge dit alles, zelf erkennen moet: Sterven is my een gewin! want daardoor word ik vrij gemaakt van alle aardfche last en nood, en oogst ik onuitspreeklijke vreugde. — De dood is mijn redder: want hy werpt den duisteren kerker om, waarin ik als een gevangene verkwijne, en slaakt alle kluisters die my zoo pijnigend nederbuigen, dat ik niet zijn, niet zien, niet werken kan, waar, wat, en hoe ik wensche te zijn, te zien, en te werken. De dood is my een vriend naar mijn hart! want dat hy in 't genot dezer hooge zaligheid my aan alle de mijnerf, niet alleen, niet ontvoert, maar my hurt nog naderby brengt, om rondom hen te zijn en ten hunnen beste op hun geheele lot te kunnen werken; dat ik wanneer zy ook eenmaal ontslapen, de eerste kan zijn,

zijn, die hen door alle rijken en kringen der ſcheping heen, tot den thron der Godheid voert; dat is 't geen ik wensche; dat kan, dat moet, dat zal eens mijne zaligheid volkomen maken.

I L.

Troost u dan ook even zoo, gy die hiet aan het graf van die gy zoo lief hebt de smartelijke tranen des afzijs weent! Troost gy u ook onderling met deze troostgronden. Weent niet om hen; zy zijn allen aardſchen last en nood voor altijd ontſcheurd. Weent niet om hen! want beter vreugde dan gy met hun deelen kost, smaken zy uit de volheid van God. Weent niet om hen! want zy zijn niet met hun omkleedſel in 't graf geſloten, maar wandelen vrij in 't rond in Gods onafmetelijk rijk. Maar weent ook niet om *u-zelven*: want zy zijn niet van u afgeſcheurd; maar zijn u nog steeds naby, en omzweven u zorglijk en beſchuttend. Weent niet om u, als of gy uwe gedachten, uwe gewaarwordingen niet meer met hun deelen kost: want wat gy denkt en gevoelt, verſtaan zy thands beter dan gy het hen ooit kost uitdrukken. Weent eindelijk niet om u, als of gy hen niet weder zoudt zien! want zoo zeker als de Vorst des Levens in onzen Eüangelietext de moeder haren zoon wedergaf, zoo zeker zal Hy ook eenmaal, zoo dra slechts het grove omkleedſel u kooimt te ontvallen, *hen* aan u, *u* aan hen, met wederzijdſche erkentenis van elkanderen, te rug geven.

Amen!

VIER-

VIERDE VERTOOG:

OVER DEN TOESTAND VAN ONZEN GEEST NA
DE DOOD.

Voorgedragen op den darden Paaschdag 1791.

Text JOH. XIV, 3.

In geval wy van onze tederste kindsheid af, van Vader en Vaderland verwijderd geweest waren, en een bode ontvingen, ons door onzen Vader afgezonden met naricht, ten einde wy tot dien goeden Vader komen, en by hem in ons blijd en met geen ander land in de wereld vergelijkbaar Vaderland zijn en blijven zouden; — wy zouden, verbeelde ik my, ons niet slechts by voorraad in deze zoo aangename lot- en plaatsverwisseling verheugen, maar wy zouden ook zekerkijk dezen bode meer dan eenmaal en yverig afvragen: hoe het toch in ons Vaderland zijn mocht. En indien ons de bode van onzen Vader ook duizendmaal verzekerde, dat het daar zoo onbeschrijflijk goed en aangenaam zij als in generlei land op den aardbodem, immers zouden wy toch altijd nog verder

vragen, waarin dat goede en dat aangename bestaan mag? Of het in een voortreflijker land of in een byzonder schoonen luchtstreek gelegen zij? Of er beter famenleving, meer ongedwongen zeden, meer echte vrijheid, meer yver en werkzaamheid, meer middel en gelegenheid zij om zich te volmaken? Of er meer en schooner voortbrengfels van kunst of natuur zijn? meer bevrediging onzer behoeften? zuiverer, onvervalschter, meer hartverkwikkende genoegens, en een ongestoorder genot daarby?

Gevoelloos ten minste zou hy moeten zijn, die zich van zoodanige vragen onthouden kon, zich in het geheel aan dat Vaderland niet gelegen liet zijn, en geen werk maakte van er vooraf meê bekend te worden; indien hy het (naamlijk) nog niet kende, en het uit den van daar komenden bode, die het zelf ten naauwkeurigste kende, vernemen kon.

Gy beeft reeds dadelijk, M. T. waar dit alles zich natuurlijk op toepassen laat. Gy merkt zeker reeds op, dat wy het zijn, die het oord van ons toekomstig verblijf, ons eigenlijk Vaderland, zoo weinig kennen; dat het God de Vader is, tot wien wy komen moeten, en dat het Jezus is, wien deze Vader ons toezond met de blijde boodschap en last, om ons tot Hem in ons vaderland te geleiden, het geen Hy, als die daar altijd in was, ons het beste beschrijven kan. Gy zult overzulks ook de gevolgtrekking niet minder natuurlijk vinden; dat het niet alleen geene ongeoorloofde nieuwsgierigheid is, wanneer wy die beschrijving verlangen, maar zelfs de onvergeeflijkste gevoel- en gedachtloosheid zou verraden, indien wy ons om dat Vaderland niet bekommerden

en

en naar onzen toekomenden toestand daarin *dien gene* niet vragen wilden, die, als altijd inwoner daarvan geweest zijnde, ons het beste uitsluitfel daarover geven kan.

Wat ons betreft, mijne Toehoorders, wy willen ons aan deze (den mensch inderdaad niet tot eer strekkende) lichtzinnigheid geenszins schuldig maken; maar van den wederopgestanen Godsgezant, die uit ons Vaderland tot ons kwam, gaarne hooren, wat Hy ons, het zij zelf, het zij door zijne, van zijn geest verlichte boden, van onzen toekomstigen toestand en wijze van zijn, verzekeren wilde.

Laten wy derhalve thands op dit luisterrijk feest onzer onsterfelijkheid, en naar aanleiding van dien, met elkanderen eenige overdenkingen houden

Over de betrekking van onzen Geest na den dood.

Het geen wy van een reiziger zouden moeten denken, wanneer hy, ons op de vraag waar hy thands heen dacht te gaan, in goede ernst ten antwoord gaf: „'k Weet dit zelf niet, en bekreun my des „niet;” dat zelfde, M. H. moeten wy ook met recht gevoelen, wanneer wy de menschen alle naar de zelfde plaats zien trekken, en daarby bemerken, dat de minsten van hun of weten of zelfs er aan denken, waar heen? of hoe het op die plaats gesteld zij, waar hun reis naar toe strekt? Want indien men 't geheele menschedom daarover ondervragen mocht, hoe zy zich hun toekomend verblijf en hunner toekomende betrekkingen voorstellen, wy zouden zeer zeker by verre de meesten de oogenschijnlijkste

verlegenheid ontwaar worden, die ons niet dan al te duidelijk te verstaan gaf: „ Daar heb ik eigenlijk nog „ nooit recht over gedacht.”

Mischien ook ware 't nog beter, daar nog nooit over gedacht te hebben, dan zich tot een voorstelling daarvan te hebben laten meesleepen, die, zoo het toekomstig verblijf daaraan beantwoordde, ons daar niet veel bekoorlijks in zou doen vinden. Want wat aangenaamheid zou toch een verblijf voor ons hebben kunnen, zoo verr' van deze aarde, van dit ons moederland, waar het ons doorgaands zoo wel naar den zin is, gelegen? Wat voor bekoorlijkheid zou voor ons een betrekking hebben, die de zoo vast om het hart klemmende banden van duizend wederzijdse aantrekkingen tuschen ons en onze vrienden, tuschen ons en onze broeders of zusters, tuschen ons en onze ouders of kinderen, zoo onvriendlijk, zoo wreed, zoo scheurend, zoo ten eenen male van één rijt, en eerst na vele jaren tijdverloops weder samenknoot? — Hoe zouden wy naar een plaats trachten, die, hoe schoon zy ook in zich-zelve zijn mocht, echter met zulk eenen dwang afgesloten is, dat er in geen weg, geen uitkomen aan is naar de groote, wijde en onbegrensde schepping; het zij om in 't rijk der ontelbare Werelden op te klimmen, of in de millioenen Sterrenstelsels neder te dalen? — Wat zou onze wakkerere geest, wien werkzaamheid een behoefte is en zekerlijk ook een behoefte blijft, wiens genoeg in 't vormen van groote ontwerpen bestaat, en die in de uitvoering van die, zijn zelfgevoel, leven, bevrediging en een Godlijke zaligheid smaakt, — wat zou de-

deze onze slechts in werkzaamheid leyende en zwevende geest voor genoeg vinden in een plaats, waar eene eeuwige, onveranderde *rust* hem nog strenger in band zou leggen, als de zware boeien zijns lichaams te voren; en waar zijne verheven kracht, waardoor hy zich der Godheid nader zou kunnen verheffen, verlamd wierd? — En wie (laten wy niet huichelen, maar met openhartigheid spreken), wie zou niet veel liever in 't bezit en 't genot blijven van duizend aardfche goederen, en van duizend aardfche genoegens? Wie zou zich niet liever een voortdurend byeenblijven hier op aarde met al die wy liefhebben, in gezellige samenleving, verftrooiing, en aangename verſcheidenheid, toewenſchen, dan een altyddurend eenvormig *Gezang*, offchoon 't ook een Hallelujah, offchoon 't ook in een vreugdezaal, offchoon 't ook met het ſnarenſpel van een Engelenchoor begeleid ware? — Indien echter dat lofgezang niet zoddanig eene uitſtorring der volle ziel is, als ons thands een behoefte des harten is wanneer wy met een ſcherpen blik in de diepte der ſchepping trachten te dringen, den weg der Voorzienigheid in het byzondere als in het geheel, in het kleine als in het groote, vrijmoedig na te ſporen, en den ſamenhang van het tegenwoordige en toekomstige met het voorledene, van het eene wezen met het andere, van den eenen wereldbol met den anderen, van den zandkorrel met de aarde, van de aarde met de zon, van de zon die ons licht en warmte geeft, met de tallooze andere werelden die zichtbaar en onzichtbaar over en onder onzen aardkloot zweven, en dit groote, onafmetelijk groote *geheel* met *Hem*, in wien

alles leeft, is, en beweegt, met ons denkbeeld te omvatten.

Ja! mag ik eens in een ander leven, van wareden tot wareden reizen; en my stoutelijk door het Heelal in de hoogere en altijd nog hoogere verheffen, gelijk mijn gedachte altijd stouter wordt; en my even zoo diep in de diepte der schepping nederlaten, als mijn geest lust heeft zich daarin te verliezen; — ja, mag ik met den opslag van mijn oog, de geheimenisvolle werkplaats der Natuur doordringen, en haar verborgen springveeren leeren kennen, waardoor zy in 't groote als in 't kleine zoo onbegrijpelijk voor my werkt, hier het mijtjen, daar den mensch bootst; hier een zandkorn tot een nieuw met leven voorzien aardbol, daar een waterdrop tot een oceaan vol levende schepfelen maakt; nu verderven laat, dan met haren lenteadem weér een nieuw leven verschaft; nu een wereld verbrijzelt, en straks uit het gruis daarvan wederom nieuwe wareden oproept: — mag ik alle die levende en levenlooze voorwerpen leeren kennen, die verstandelijke en verstandeloze bewoners van de maan en de zon, en van dat sterrenzaad van ontelbare wareden, dat ik by een heldere nacht in de onafmetelijke wereldruimte zie drijven; mag ik met dat sterrenheir ook alle die starrebewoners, hunne noodwendig geheel van de onze verschillende lichaams- en geesthoedanigheden, hun levens- en werkwijze, hunne anders ingerichte zintuigen en de daardoor by hen verkregen begrippen, hunne wijze van denken en redekavelen, van gewaarworden, van wenschen, van hopen, van genieten, — hunne verbaarheden, hunne kennissen, hunne kunsten, hunne zeden, hunnen

nen omgang, kunne woningen, hunne inrichtingen, hunne bezigheden, en alle hunne onderlinge betrekkingen; — mag ik (ik die hier reeds daartoe bestemd, en in staat ben den kleinen kring waar ik in leef, tot eene kleene blijmoedige wereld te maken wier beschermgod ik ben,) mag ik en zal ik daar zoo over veel gesteld worden, als ik hier over weinig gesteld ben. — op Gods wenk en als een vermogend werktuig Zijner Voorzienigheid, het lot van een grooter kring als beschermgod stieren, en in een stoorloos werken voor het welzijn van dien, eene zaligheid beproeven, gelijk God en Christus haar geniet; — mag ik met mijne dan verhoogde en vermeerderde kracht, dan alles vermogen, wat ik goeds wil, alles werkelijk doen worden wat ik naar mijn dan beter en volkomener inzicht wensche; — mag ik dan zijn, waar weetgierigheid of verlangen my heenroept, en houdt niets my te rug, dat ik, zoo snel als de gedachte van mijnen geest, in een oogenblik geheel de sterrenbaan door kan loopen; — mag ik het nog zoo duistere plan des Eeuwigen dan steeds klaarder en klaarder leeren inzien, en de Godlijke verborgenheid van het werk der Verlossing met het oog van een Engel overfchouwen; — en mag ik Hem dan naderby komen, Hem, wiens grootheid, goedheid, macht, en wijsheid ik in alle zijne werken afgedrukt zag; en mag ik tot Hem dan nader toetreden, Hem, den opgestane, door wien ik verlost en voor alle die zaligheid duur gekocht ben; — dan, M. T., dan verlangt, dan hijgt, dan smacht mijn geest naar dat leven; dan kan, dan zal ik biddend voor dat Wezen nederzinken, dat in het zuiverste licht woont, en,

van eene heilige en eerbiedvolle huivering doordrongen, my in de diepte der Godheid verliezen; dan zal ik den Stichter mijner zaligheid te gemoet juichen, en Hem een lof- en danklied toezingen, dat de zuivere weërgalm des verrukkens is, waarvoor onze taal geen woorden heeft!

Vreest niet, M. T. dit oogenblik slechts een aangenamen droom met my gedroomd te hebben: vreest niet, dat wat gy in deze voorstelling van onzen toekomstigen toestand bekoorlijks vindt, overdreven of opgezierd zij; vreest veeleer, dat ook 't allertreffendst tafreel dat van dat toekomstig leven met woorden of gedachten te schilderen is, en dus ook zeer zeker het mijne, slechts eene flauwe, onvolkomene affchetting, slechts een stompe afdruk, slechts een schaduwtrek is, zonder kleur of gedaante.

Indien, als natuurlijk is, afbeeldingen altijd minder uitdrukken, dan hetgeen men elkander daarmede wil uitdrukken; zoo hebben wy, naar het my toefchijnt, ons ook nog veel te weinig, ten minste niets te veel voorgesteld, van het geen ons de Bybel door al die aanlokkende beelden, door bruiloften en feesten, door verzadiging en volkomen genoegens, door gezang en snarenspel, door een verblijf in een nieuw en schitterend Jeruzalem, door den omgang met de Engelen en de gelijkheid met hun, door het gezelschap der verhevenste beste menschen, door thronen en heerschappy, door scepters en kroonen, door glans en pracht, — van het toekomstig leven doet hopen. Ten minste zou het een onbillijk mistrouwen in Gods openbaring zijn, indien wy, zonder andere gronden, dat

dat gene wat de Bybel ons reeds zoo bestemd te verwachten geeft, in onze verbeelding verzwakken, en ons geringer of onvolkomener voorstellen wilken. Waarom zouden wy, wanneer de Bybel ons b. v. zegt: „Wy zullen altijd met den Heere zijn,” (*) en Jezus zeggen doet: „Ik zal u tot my nemen, op dat gy ook zijn moogt daar ik ben.” (†) Waarom zouden wy daarby nog twijfelen, dat iets in geheel de grenzenlooze schepping ons onbereikbaar zou blijven? Is God en Christus alomtegenwoordig in het geheele gebied der schepping, zoo moeten wy ook eenmaal elke wereld van de duizendmaal duizend die er aan den hemel zweven, bezoeken en beschouwen kunnen, of wy zouden niet zijn (’t geen ons echter de Bybel verzekert) waar God en Christus is. Wanneer ons de opgeflane nitdrukkelijk zegt: „In mijns Vaders huis zijn vele woningen,” (§) waarom zouden wy dan vreezen, in ons toekomstig vaderlijk huis by slechts ééne woning bepaald te zullen worden? Wanneer Gods Zoon daar, in een beeld dat de toekomstige vergelding voorspelt, aan den vromen en getrouwen knecht laat zeggen: „Over weinig zijt gy getrouw geweest, over veel zal ik u zetten,” (**) of de verzekering geeft: „Die overwint, en die mijne werken tot den einde toe bewaart, ik zal hem macht geven over de Heidenen — gelijk ook ik die van mijnen Vader ontvangen heb; en ik zal hem de morgenster geven;

(*) I Thesf. IV, 17.

(†) Joann. XIV, 3.

(§) Joann. XIV, 2.

(**) Matth. XXV, 23.

„ven;” (*) en wanneer Paulus ook zegt: „Indien wy verdragen, wy zullen ook met Hem heerschen;” (†) waarom zouden wy dan in dat leven niet een grooter werkingskring en een macht van gezag oefening, waarom niet een van de ontelbare werelden, die gelijk de morgenster over ons hoofd blinken, beloven mogen, als een Onderrijk dat ons toebetrouwd wordt, en waarin wy den scepter mogen voeren? —

Doch, genoeg zij dit voor eerst om den grond tot overtuiging te leggen, dat wy niet bevreesd behoeven te zijn van slechts gedroomd te hebben; maar dat wy ons altijd nog veel minder van onzen toekommenden toestand beloofden, dan niet slechts het voor gevoel en het streven van onzen geest, maar ook de woorden van onzen Opgeftane, en in 't algemeen de aanduidingen in den Bybel, te verwachten geven.

Geve God, dat wy alle ons slechts op deze aarde derwijze trachten te vervolkomenen, dat wy voor Hem, als brave en getrouwe dienstknechten, waardig om over veel gezet te worden, bevonden mogen worden! Amen!

(*) Openb. II, 26—28.

(†) II Timoth. II, 12.

VIJFDE VERTOOG.

IETS OVER DE VOORTDURENDE BETREKKING VAN
DE GEESTEN DER AFGESTORVENEN MET DE
AARDE EN HARE BEWONEREN.

*Een fragment uit eene Predikaatsfe op den
derden Paaschdag 1790 gehouden.*

Dat de Geesten der afgestorvenen ons kunnen verschijnen, ons *zichtbaar* worden, loopt, gelijk als men vindt (of waant te vinden) (*) tegen onze redelijke denkebeelden en de uitdrukkingen des Bybels, rechtstreeks in. Maar dat de afgescheiden Geesten ons naby zijn, *onzichtbaar* om ons kunnen zijn en aan ons lot deel nemen, dit strijdt even zoo weinig met ons verstand als met den leer des Bybels, betreffende

(*) Het juiste tegendeel zou blijken, zoo men slechts zuiverder dacht en redeneerde. Doch des Schrijvers stelling is thands algemeen aangenomen; en dit is voor geen zelf- maar nadenkers en die met de tegenwoordige begrippen verkuischt zijn, geschreven.

VERT.

de den staat na den dood. En deze voor stervenden en achtergeblevenen even troostlijke waarheid zullen wy thands nog bevatbarer trachten te maken.

Indien het eene waarheid is, dat by de verwoesting en sloping, waar ons lichaam aan onderworpen is, onze ziel en alle onze geestvermogens onvernietigd en onveranderd blijven; zoo moet ook het herinneringsvermogen van den geest met hem blijven bestaan; en dit moet het vooral, om dat anders het natuurlijkste en rechtvaardigste verband tusschen goede daden en hare beloning, en tusschen boze daden en hare straf, op zou houden. Nooit kan een rechtvaardig rechter dien gene straffen, die zich volstrekt aan geen wanbedrijf herinneren kan (*). Het herinneringsvermogen moet overzulks in stand blijven, zoo wy in de toekomstige wereld voor eenige rechtvaardige straf vatbaar zullen blijven. En indien dit ons byblijft, wie zou zich dan na de dood, van het aandenken aan zijne naaste betrekkingen, en aan al wie hem in dit leven dierbaar en lief waren, onthouden kunnen? Wie zou dan niet nog een verlangen naar alle zijne achtergelaten geliefden ontwaaren? Blijft, b. v. den gestorven vader 't geheugen van zijne hem overlevende kinderen by, hoe zou dan de afgescheiden geest des vaders zich niet dikwijls in den

(*) En waarom niet? Verwart men hier niet de rechtvaardigheid (dat is goedheid) des rechters met de erkenning der misdadigen wegens die rechtvaardigheid? — Zoo is het in derdaad, en behalven dit, is er een zelfbedrog in den geheel leen leer der toerekening als grond van den straf, zoo als deze godzeven wordt. Het ware beginsel ligt hooger. V. A. T.

den kring zijner kinderen te rug wenschen, om nog verder aandeel aan hun lot te nemen? Hoe zou de afgeheidene Echtgenoot niet weder verlangen naar den Gemaal die haar achterna weent, daar zy de herinnering aan hem noch geheel uitwischen noch ook onderdrukken kan? En zou, in die gesteltenis, ook zelfs de volkomenste zaligheid haar niet onvolkomen schijnen, zoo zy dit verlangen op geenerlei wijze bevredigen kon? — Wat maakt toch de dood bitterst? Wat maakt zelfs by de overtuiging van in een gelukkiger leven over te gaan, het affcheid van de onzen harder en gevoeliger dan het denkbeeld van geheel aan de zijnen ontscheurd te worden, en hen niet meer te mogen zien; tot dat zy ons volgen? —

Doch *waar*? spreekt gy, verstandige denkers en gy bybelvrienden! *waar* staat het geschreven, dat onze Geest na den dood zoo geheel van de aarde en alle onze betrekkingen afgerukt en afgecheiden moet worden? — Hy komt (als men 't noemt) in den Hemel; maar *waar*, waar denkt gy u dezen Hemel? — De Hemel, zou ik achten, moet wel overal zijn waar de Godheid is; en dus, ook op de aarde. Of zullen wy God van de aarde uitsluiten? Hoe jammerlijk moeten wy dan nog aan onze eerste kinderlijke begrippen verkleefd zijn, wanneer wy ons den eigenlijken hemel slechts boven ons hoofd, de woonplaats des Alomtegenwoordigen en zijner zalige geesten slechts aan gene zijde van 't blaauwe en bewolkte uitspanfel kunnen denken! — Neen, de hemel is overal waar ons 't goede Geweten volgt; en de hel is ook overal waar ons 't kwade Gewisfe nasleept. En onze aarde kan derhalve ook na de dood een Hemel of een Hel
voor

voor ons worden, naar dat wy een goed of een kwaad Geweten met ons voeren.

Indien voorts ons stuksgewijs weten ook ten aanzien van de alles vervullende scheppingswerken van God ophouden moet; indien het een behoefte voor ons blijven zal, in het innige helligdom der Natuur en de onbeperkte verte der Schepping al steeds dieper in te dringen, waarom zouden wy dan onze aarde, die wy in alle opzichten op geene voldoende of bevredigende wijs leerden kennen, of met onze onvolkomen zintuigen konden leeren kennen, en die niet te min een overheerlijk meesterstuk der Natuur, een werk des Scheppers, en een deef der geheele Schepping is; waarom zouden wy dan, zeg ik, deze onze aarde, ons geboorteland, ondankbaar voorbyzien of achteloos verfmaden? Zou eene verstandige weetzucht ons naar verre landen drijven, zoo lang onze vaderstad ons nog steeds de merkwaardigste verscheidenheden oplevert? De nieuwsgierigheid moge al eens onze eigenaardigste weetzucht voor een korten tijd onderdrukken, en den Geest terstond na zijne afscheiding, naar verr'afgelegene wareden voeren; duizend voorwerpen zullen hem steeds wederom aan de plaats zijner eerste vorming herinneren en hem de kennis van haar onontbeerlijk maken. Steeds zal hy ten minste zich gaarne daarby ophouden, om dat hy nergens anders zijn vrijheid, zijn kracht, en zijn volkomenheid met grootere levendigheid van verrukking gevoelen kan, dan juist waar hy eenmaal zijne omperkingen, zijne zwakheden, zijne onvolkomenheden beproefde en betreurde. —

„ Ja, zou men my voor mogen werpen, indien
 „ dat

„ dat *welkomen* van uit de afgelegene werelden op de
 „ aarde slechts zoo *doenlijk* of *mogelijk* ware, als het
 „ te rug denken en verlangen ons thands waarfchijne-
 „ lijk is!” — *Doenlijk*, zegt men? *mogelijk*? En
 waarom niet? Waarom zou hét onzen geest na de
 dood, na de ontbinding van zijn log en hen neder-
 drukkend lichaam, niet even zoo mogelijk zijn, naar
 onze aarde te rug te zweven, als zich naar eene an-
 dere wereld op te heffen? Hoe wy het ons ook
 voorstellen mogen; een vermogen, een kracht om
 zich op te heffen, moeten wy in allen gevalle den
 geest des verstorvenen toekennen, zoo hy niet altijd
slechts een naauwbeperkte *aardeling* blijven zal; en
 zou dit vermogen, deze kracht, die misfchien anders
 niet dan de bloote wil is, het den geest moeilijker
 en onmogelijker maken, zich naar welgevallen eens
 weder op deze aarde neder te laten?

Met beschaamdheid onderdruk ik hier alles, waar-
 door ik eens deze — waarheid mijnen toehoorderen
 op het hart trachtte te drukken, na dat ik dat alles
 zoo onovertrefbaar in de uitmuntende en zoo geheel
 als uit mijne ziel genomen Verhandeling van STREIT-
 HORST zag uitgedrukt; welk stuk ik in het *Duitsche*
Maandschrift voor Slachtmaand 1792 onder den ty-
 tel: *Gronden voor onzen voor:duur na de dood, uit*
de Starrenkennis, gevonden heb. Ingevalle deze Ver-
 handeling zoo algemeen bekend was als zy verdien-
 de, zouden echter de meesten mijner lezeren 't ze-
 kerlijk niet ongaarne zien, dat ik den waardigen
 Schrijver vergunning vraag, om voor die haar nog
 niet gelezen zullen hebben, de volgende hier t' huis
 behorende plaats daaruit af te schrijven:

D

„ De

„ De aanleg en de vatbaarheden van ieder Wezen beslissen van zijne bestemming, dat is, van de oogmerken waartoe het bestaat. Deze oogmerken zijn by levende wezens of uit gewaarwordingen of uit werkingen af te leiden. Elk van hant heeft zijn kring van gewaarwordingen of van werkingen, die hem door zijn aanleg en vatbaarheid afgepaald wordt, van het kleinste maadtjen of rupsjen af, dat op één blad geboren wordt, leeft, en sterft, tot den walvisch toe wien 's warelds oceaan ter woning gegeven is: van het waterdropdiertjen af, dat in het honderdduizendste deel van een druppel huist, tot den vogel, die in verscheiden wateldstreken zijn woning verplaatst. Al wat op aarde leeft, tot den mensch toe, heeft uit hoofde van zijne lichaams zin- en werktuigen en zijne ingeschapen werkdrift, uit hoofde van zijn aanleg en vatbaarheden, een bepaalde gewaarwordings- en werkingskring. De aanleg en vatbaarheden ontwikkelen zich door den uiterlijken prikkel, toonen zich wanneer iets waarvoor zy gewaarwording hebben, op hen werkt, of wanneer zy een voor hen geschikt voorwerpt aantreffen dat zy bereiken en waarop zy werken kunnen. Gelijk men uit den aanleg en de vatbaarheden, wanneer men ze genoegzaam kent, tot den gewaarwordings- en werkingskring van een wezen besluiten kan, zoo kan men van den anderen kant ook uit de gewaarwordingen en werkingen van een wezen afnemen, wat voor aanleg en vatbaarheden of waarvoor het aandoenlijkheid en waartoe het kracht of vermogen heeft.

„ By alle levende wezens houdt de stoffelijke kracht, wanneer er geen geweld van buiten tuschen beide komt

komt, een gelijken tred met de geestige kracht; en deze werkt op eene wijs, geëvenredigd met gene. Alleen by de menschen is dit het geval niet (*). Zijn geestkracht streeft de lichaaamlijke dikwijls vooruit, zoo dat deze niet volgen kan. De natuurlijke ge- waarwordings- en werkingskring is haar te eng; zy streeft naar grootere ruimte om zich uit te breiden, en vindt die in de diepten der Schepping en de verre afgelegene streken des Heelals. Het is ten hoogste merkwaardig, dat de mensch den kring zijner ge- waarwordingen buiten de natuurlijke grenzen kan uitzetten. Hy weet zijne zintuigen door de kunst te verfijnen en te scherpen; hy weet zijn lichaamskracht door vreemde krachten te versterken, om haar de geestkracht eenigermate te doen bykomen. Op zulk eene wijze dringt zijn gezicht dieper in de diepte der Schepping, en verder in hare afgelegene- heid. Hy bereikt zekerlijk hare grenzen niet, maar bemerkt daardoor te meer, dat haar rijk onafmete- lijk, en voor eenen eindigen geest, zonder perken is, maar op deze wijze opent hy zich echter een
schouw-

(*) Die een geheel andere wijs heeft van de dieren te beschouwen, zal dit niet geheel gaaf aannemen; dat het natuurlijk by den mensch - alleen dus is. Alijd zeker loopt de geest het lichaam vooruit, en wat is het lichaam toch anders dan verschijnfel voor ons? of, zoo dit te duister klinkt, wat is 't lichaam anders dan gewrocht, en hoe kan men 't gewrocht anders dan als gevolg aanmerken, waarvan de werker noodwendig eerst gedacht worden moet, 't zij dan in tijd of buiten den tijd, en niet als zich - zelven overgeevende aan het bewerkte, maar het slechts wijzigende, 't geen volstrekte ach- terlijkheid en beperking naar mate van de stof waar gewerkt op wordt, medebrengt.

V E R T.

schouwplaats, die hem in verbazing zet, en zijne drift om dieper in te dringen en verder te zien, zoo weinig bevredigt, dat zy daar slechts nog meer door geprikkeld wordt.

„Wanneer wy nu dit inzonderheid overwegen, dat de menschelijke geest zich middelen weet te verschaffen om in het Heelal rond te zien; dat hy zijn gezichtkring tot een verbazende uitgestrektheid in de verte verwijderen kan, en bekwaam is om nit verr' gelegen warelden stof tot de verhevenste overwegingen te putten: zoo volgt daaruit, dat de mensch eenen aanleg en vatbaarheden bezit, die hem tot het ontfangen van een invloed van de wijdst-afgelegen warelden in staat stellen, en hem dus een gewaarwordingskring in 't Heelal toeigenen, die zich verre buiten deze aarde uitstrekt. Hieruit volgt, dat hy niet door zijn geest, maar door zijn lichaam verhinderd wordt, zijnen grooten gewaarwordingskring die hem mogelijk is, in te nemen; dat het stoffelijke waaraan hy gebonden is, hem in zijne werkdadigheid beperkt. Slechts zijn lichaam bereikt hier op aarde zijn volkomen bestemming, maar zijn geest niet. Deze heeft een aanleg en vatbaarheden niet bloot voor de aarde, maar voor het Heelal. Het lichaam kan derhalve ook slechts voor de aarde-alleen bestemd zijn, maar de geest niet, door wiens aanleg en vatbaarheden den mensch baarblijkelijk een veel ruimer veld van gewaarwording toegelegd is. Indien wy aan willen nemen, dat onzen geest zijne voor deze aarde veel te hooge kracht, zonder enig doel of oogmerk verleend is, zoo zijn wy genoodzaakt hem eene bestemming voor

voor elders toe te staan. Men zou een gevangene hard behandelen, wanneer men hem zijn gevangenis ergens aanwees, waar hy wijd om zich kon zien, waar hy door allerlei aanlokkelijke voorwerpen getrokken wierd, zonder die te mogen naderen; dit zou zijne kluijsters gevoeliger maken. Hoe ware 't dan ook met de goedheid des algemeenen Vaders over een te brengen, indien de mensch niet dan een zoodanige gevangene was? En dit zou hy zijn, daar hy eenen aanleg en vatbaarheden ter beschouwing van het Heelal ontfangen heeft, van wier bezit hy door de enkele uitzichten die hem daarin vergund zijn, overtuigd wordt; ingeval hy niet hopen mocht, dat hy daar eenmaal een vrij en onbelemmerd gebruik van zou kunnen maken." (Bladz. 208 en volgg.)

ZESDE VERTOOG.

DAT DE ENGELN, EN DE GEESTEN DER AFGESTORVENEN TOT DEN ENGELNSTAND GEREZEN, BESCHERMGEESTEN DER MENSCHEN ZIJN.

Voorgesdragen op Michaëlisdag 1791.

De woorden des Heilands aan 't eind van onzen text: *Ziet toe, dat gij niet iemand van deze kleinen veracht; want ik zeg u, hunne Engelen in den hemel zien het aangezicht mijnes Vaders in den hemel altijd*, zouden nog eenigen twijfel kunnen overlaten, of Jezus hier het algemeene geloof der Joden, *dat de mensch van Engelen, van hooger wezens, bewaakt en beschermd wordt*, niet slechts wijslijk inwilligde of in zijne uitdrukking volgde? Of Hy niet misfchien dit volksgeloof daartoe slechts wilde doen dienen, om hun eene noodige waarheid onder deze vleiende omkleeding belangrijker

em

en aangemelijker, of van krachtiger indruk, te maken? Of Hy hier niet, gelijk meermalen het aangenomen spraakgebruik dat uit algemeene volksvooroordeelen voort was gekomen, slechts aannam, zonder daarom juist die vooroordeelen toe te stemmen of te bekrachtigen? — Ja, dit zouden zy, indien Jezus hier met minder beschaafde en meer aan ongeneeslijke vooroordeelen krankliggende lieden gesproken had, dan wy ons zijne aandoenlijke, zijne by elke gelegenheid te recht gewezen, en van allen schuim der Joodsche vooroordeelen meer gereinigde, zijne tot de waarheid die zy der wereld eens weder over zouden brengen, meer voorbereide Discipelen en Apostelen voorstellen moeten, in wier kring hy, met alle de ernst eens leeraars der waarheid, onderwijs gaf en geloof in zijn woorden vorderde. Maar in deze omstandigheden, dat hy hier juist als een Hooger Waarheidleeraar met die genen sprak, wien hy de meeste zucht voor de Waarheid toekende, in zijne rede openlijk uitkwam, en al steeds met minder achterhouding hun de wederom voort te verkondigen waarheid medeelde; met hun sprak, die zelve welhaast als uitverkoren volksleeraren tegen alle vooroordeelen en tegen alle bygeloof moesten optreden en de gezuiverde Waarheid aan alle volkeren overleveren: Ja, dat Hy inzonderheid hier met het stellige en beslissende woord, dat alle twijfeling afwijst en een volstrekt geloof eischt, *ik zegge u!* tot zoodanige mannen sprak; — in deze omstandigheden, zeg ik, mogen of moeten wy in die woorden van Jezus: „Hunne Engelen, de Engelen van die gy zoo ge-

„ring acht, zien het aangezicht mijns Vaders in
 „den hemel altijd,“ anders niet zoeken dan 't
 geen zy op het eerste gehoor uitdrukken; niets an-
 ders verstaan, dan eene bevestiging van het toen
 onder zijn volk heerschend geloof: *Dat de mensch
 van Engelen, van hooger wezens, bewaakt, en in
 hunne bescherming genomen wordt.* Welke streelen-
 de gedachte wy ons thands waarschijnlijker zullen
 trachten te maken, om dan des te veiliger daar de
 waarheid aan te verbinden: *Dat dus ook der Afge-
 storvenen geesten, tot den Engelenstand gerezen,
 beschermgeesten der menschen zijn.*

I.

Het is byna onbegrijpelijk, M. T. hoe men aan
 den invloed der hoogere Geestelijke wezens die wy
 Engelen noemen, op de menschen, nog twifelen kan,
 daar, in alle bronnen, waaruit wy de overtuigendste
 bewijzen voor elke waarheid putten, ook de klem-
 mendste bewijzen voor dezen invloed der Engelen
 op de menschen te vinden zijn. Want het zij wy
 den geest des Ouden of dien des Nieuwen Testa-
 ments, of 't verstand-zelfen daarover laten beslisen;
 niet slechts wordt die invloed door geenen van die
 gelochend, maar integendeel door elk van die deels
 beweerd, deels met bewijzen gestaafd.

De Verhalen, in de geschiedenis des Ouden Testa-
 ments vervat, van zoodanig eenen invloed der En-
 gelen op ons menschen (*), zouden zich mischien
 nog

(*) Zie het boek der Schepp. XLX. enz.

nog wel eenigzins anders laten uitleggen; maar kan dit ook het geval zijn by deze ondubbelzinnige en klare uitdrukkingen: „ De Engel des Heeren legert „ zich rond om de genen die Hem vreezen en rukt „ hen uit (allen nood).” (*) „ U zal geen kwaad „ wedervaren, noch geen plaag zal uw tente na- „ deren: want Hy (de Heere) zal zijne Engelen „ van (wegens) u bevelen, dat zy u bewaren in „ alle uwe wegen. Zy zullen u op de handen dra- „ gen, op dat gy uwen voet aan geenem steen „ stoot.” (†) Met al de Kunst van waarheden weg te verklaren (waarin men het thands zoo verr¹ gebracht heeft!) laat zich de zin hiervan toch niet betwisten, dat het mede het werk der Engelen is, zich aan de menschen gelegen te laten zijn en ze in hunne schuts te nemen.

De geest des Ouden Testaments spreekt derhalve voor de waarheid, en zoo doet ook het Nieuwe Verbond.

Want dat, naar de verzekering die' dit ons geeft, by de Engelen blijdschap is over een zondaar die zich bekeert (§), wat zegt dit toch anders dan dat zy zich aan de menschen gelegen laten zijn? Dat een Engel Jezus by zijnen afmattenden lijdensstrijd versterkte (**); dat Jezus als men kwam om hem gevangen te nemen, Petrus die tot zijn verdediging het zwaard roerde, dit toevoegde:
„ Meent

(*) Rf. XXXIV, 8.

(†) Pf. XCI, 10-12.

(§) Luc. XV, 10.

(**) Luc. XXII, 43.

„ Meent gy dat ik mijnen Vader nu niet kan bid-
 „ den, en hy my meer dan twaalf legioenen En-
 „ gelen byzetten zou.” (*) — Dat Paulus zegt,
 dat zy dienstbare (of gediensfige) Geesten zijn,
 die tot dienst uitgezonden worden, om der genen
 wille, die de zaligheid beërven zullen; (†) en
 dat Jezus in de straksgedachte omstandigheden tot
 zijne Apostelen zei: „ Wacht u, dat gy geenen
 „ mensch, hy zij groot of klein, veracht: want
 „ ik zegge u! hy is de liefde en de zorg der En-
 „ gelen. Ook de kleinste en geringste der menschen
 „ heeft zijnen Engel in den Hemel;” wat zegt dat
 wederom, dan dat de Engelen zich der menschen
 bekreunen, zich met der daad hunner aantrekken;
 dat zy geesten zijn, van God met de last uitgezon-
 den, om voor het welzijn der menschen te werken
 en zich tot hunne bescherming, als ware 't, om hen
 in 't rond te legeren?

Onwederfpreeklijk ligt dit in den Bybel, zoo lang
 deze aangehaalde plaatsen nog voor bybelplaatsen
 erkend worden, en zekerlijk mag de bybelminnaar,
 zoo lang hy nog aan den bybel geloof, ook deze
 daaruit getrokken besluiten niet tegenspreken. —
 „ Maar (zoudt gy nu wederom vragen kunnen),
 kan hy nalaten die tegen te spreken, zonder het ver-
 stand onder zijn geloof aan band te leggen?”
 Want wanneer de stem des verstands met besluis-
 sen mag, zou zy dan deze geheele voorstelling van
 de schuts, van den weldadigen invloed van zulke
 ver-

(*) Matth. XXVI, 53.

(†) Hebr. I, 14.

verhevener geestelijke wezens op ons menschen, niet als eene voorstelling, het hoogste, onbepaalde wezen aller wezens onwaardig, volstrekt moeten verwerpen? — Dat een aardfche God zijn rijk door zijn dienaars regeeren, en zijne geringere onderdanen door de voornaamsten des Lands, door Staatsbeampten, regeeren en door een Leger beschermen laat; dit is zekerlijk slechts een bewijs van des Vorsten *zwakheid*; een blinkend bewijs dat hy aan alle de raderen van zijn Staatswerktuig niet *zelf* de hand slaan en houden *kan* om die in geregelde werking en werkzaamheid te bewaren. Ja, moet men zich een aardfchen Koning niet des te zwaker verbeelden, naar mate men diens *eigen* geest minder in zijne staten ziet werken; en zich zijne eigen kracht zoo veel bekrompener voorstellen, als hy *genoodzaakt is* het beheer van zijn rijk aan anderen over te laten? — En moet ons derhalve dan ook die Engelenwacht en die Engelenwerking ten beste der menschen *ZIJNER* niet onwaardig dunken, *dien* wy ons in alle zijne volkomenheden zoo onbeperkt, zoo allesomvattend, zoo aldoordringend, zoo alwetend, en zoo almachtig denken moeten, dat Hy alles zelf overzien, alles zelf onderhouden, alles zelf overfchouwen, en op alles zelf werken *kan*, wat, en zoo Hy *wil*? Of zullen wy de zaak misfchien zoo opvatten, dat God niet alles zelf *wil* werken, maar ten deele door zijn geestenheir wil laten uitwerken, en dezen een deel zijner afgeering over *wil* laten; en maakt dit de voorftelling van God *Zijner* meer waardig? Of heet dit niet God tot een gemakkelijk en onwerkzaam wezen maken? ”

Ik

Ik hoor het, maar laat my in uw gevolgtrekkingen nog wat verder gaan! Derhalve moest dan alles wat geschiedt *Onmiddellijke* werking van God, dat is Wonderwerk, zijn? Derhalve moest dan ook de eene mensch voor des anderen welzijn niet zorgen, den anderen niet helpen, den anderen niet beschermen of bystaan, *om dat* de Almachtige toch zeker voor hem zorgen, hem redden, en beschutten kan? — Derhalve moest de mensch dan ook voor zich-zelven niet zorgen, het dreigendste gevaar dat hy nog vermijden kan, vermetel te gemoet gaan, en als hy honger of dorst heeft, naar geen spijs of drank omzien noch er de hand naar strekken — *om dat* de Almachtige, de Alwetende, de Akdoordringende en Alomvattende toch zeker voor hem zorgen, hem helpen en beschermen, en hem zonder eenige spijs of drank, door het bloote wonderwerk zijner Almacht behouden, verzadigen, en drenken kan? En derhalve moesten wezens, wier lust en aart slechts in werkzaamheid bestaat, die in voor zich-zelven, en nog meer in voor anderen goed te werken, hunne zuiverste, edelste, en Goddelijkste genoegens vinden, alleenlijk maar.... wat anders dan genieten, en ledig — rondgapan? —

Inderdaad, gy gevoelt thands uit deze zekerlijk van u-zelven verworpene, maar van het verstand gerechtvaardigde gevolgtrekkingen, dat gy by uw te rugzigt op Gods volmaaktheden zijne *goedheid* en *wijsheid* niet mede in aanmerking naamt. Gods *wijsheid* niet, als die, ook in het bezit der onbeperkbaarste macht, niet meer onmiddelijk, niet meer door wonderen, niet meer door buitengewone en

regellooze middelen werkt, waar zy door de reeds voorhanden zijnde gewone en geregelde middelen 't zelfde doel kan befchieten; die derhalve ook dat alles, wat menfchen voor zich-zelfen, wat menfchen voor elkander, wat Engelen voor de menfchen goeds doen en werken *kunnen* — alles wel als bronader aller krachten; alles wel altijd *zelf*, maar door deze daartoe beftemde middelen, en door deze-alleen, als de door hare Goddelijke kracht in 't wezen geroepene *werktuigen*, doet en werkt. — Nog eens! als 't onbeperkte Wezen, behoefde God voor zijne menfchen het opzicht, de hoede, en de zorg der Engelen niet; maar als de Opperfte wijsheid laat Hy hen alles voor de menfchen doen en werken, wat zy als volmaakter en machtiger Geesten in ftaat zijn voor hun te doen en te werken.

En wat naar het oordeel des verftands voor deze werking der Engelen nog overtuigender fpreekt, is *Gods goedheid*. Een Vader, dus zegt ons verftand, een aardfche Vader moet het gaarne zien, dat zijne volwasfen kinderen, hunne kleine broeders en zusters oppafsen. Hy moet zijn zwakker kind liever van zijne oudere broeders of zusters laten leiden, dan dit zelf te doen, *om dezen het genoegen van deze weldaad* niet te onthouden. En Hy, de Vader der geesten, die, zelf de Liefde, aan alle wezens naar zijn beeld gefchapen, het gevoel en den trek tot liefde en den prikkel tot wel-doen heeft meêgedeed, zou die het verhinderen, dat zijne *volwasfen* kinderen hun kleinere broederen dienen; dat de fterker geesten de zwakkere, de Engelen de menfchen leiden en befchermen? Zou die
hun

hun de reinste, de edelste, en Godlijkste genoegens, de genoegens van 't weldoen, van 't behoeven, van 't goede te werken voor hun hulpbehoevende en zwakke broederen, afnemen? — Wie kan zich God als den God der liefde voorstellen en dit gelooven? En wie kan dit alles in zijn gedachte vereenigen, zonder, zelfs uit verstandelijke gronden overtuigd, te gevoelen en met die waarheid in te stemmen, die de Bybel ons nog dringender aan het h art legt: Dat de hooger, verhevener wezens die wy Engelen noemen, zich het lot der menschen aantrekken, dadelijk en werkzaam deel aan hun lot nemen, hen bewaken, beschermen, behoeden, en, met  en woord, ten hunnen beste op hen werken? —

I I.

En hebben wy dan nu nog meer gronden noodig om ook tevens als waarheid aan te nemen: Dat even z o ook de Geesten der verstorvenen zich aan de nageblevenen gelegen laten zijn, hen bewaken, en beschermen, en, met  en woord, ten hunnen beste op hen werken? Dat de Geesten der verheerlijkten Schutzgeesten der menschen zijn; daar, dewijl Jezus - zelf op 't uitdrukkelijkst zegt (*): „ dat zy Engelen Gods in den hemel zijn ” — van deze tot den Engelenstand verhevene Geesten zich even dat zelfde moet laten beweerden, dat van de Engelen beweerd worden moet?

Dat de Geesten der afgestorvenen, deelnemende
aan

(*) Matth. XXII, 30.

aanschouwers en werkzame weldoeners hunner nog levende broederen, dat zy hunne beschermers worden *mogen*, dit verzekert ons die zelfde Goedheid en Wijsheid, die de Engelen den menschen tot helpers en beschermers zendt. Boven dien, dat de eigenlijke bestemming, het eigenlijke werk des menschelijken geests na de dood, blijven *moet*, als een weldadige schutsgeest voort te werken, hiervan ontfangen wy nog sterker verzekering door de wijze van Opvoeding, waardoor hy in de school van dit leven tot zijne toekomstige bestemming voorbereid wordt. Roept niet alles wat Godlijk is, de stem van zijn hart, als die der Openbaring, hem overluid toe: Wees, als God, weldadig, en onder de menschen een behoeder? — Of zou hy zich met vlijt in die oefening vormen, zich daar eene vaardigheid in verkrijgen, zich daar eene bron van de reinste zaligheid in openen moeten, en dan — na de dood verftoken, en afgehouden moeten worden van met zijne hooger vatbaarheid, van hetgeen hy hier leeren moest, het volkomenst gebruik te maken? —

Wanneer alles ophoudt, zegt Paulus ons (*), Liefde, het verhevenste in den mensch, Liefde, met geheel haar bestaan, en dus ook met al haat verlangen naar de voorwerpen die wy liefhebben, Liefde vergaat nimmermeer. En de vraag is derhalve overbodig, of onze verstorvenen zich nog met *ons* zullen willen bemoeien, *ons* nog beschermen,

010

(*) 1 Cor. XIII, 8.

ons nog helpen, *voor ons* nog werken? Want waarmede of met wien zouden zy zich toch liever bemoëien, wien liever befchermen, wien liever helpen, voor wien liever werken willen, dan voor *hen die* door eenen band welke met geene dood verfcheurde, maar slechts verfterkt heeft kunnen worden, zoo onverbreeklijk vast aan hen gefnoerd zijn; voor *hen*, aan wier welzijn en geluk het hunne eenmaal zoo innig verknocht was, en die als menfchen, ja die als echtgenoot, kinderen, vader of moeder, broeder of zuster, en als vertrouwdens huns harten, voor alle andere wezens waarop zy ook nog werken kunnen, hun *naafte* in betrekking zijn, en *naafte* in betrekking blijven moeten? —

Maar zouden de geeften der verftorvenen ons nog kunnen befchermen — *van verre af*? Zouden zy nog op ons werken kunnen — *zonder lichamen*? — En — zouden wy ten minfte niet op eenige wijze hun werking *gewaar worden*? —

Waar, waarom toch altijd: *van verre af*? — Indien de geftorvene by God is, zoo moeten zy u ook zoo *naby* zijn als God het is; en nader (alhoewel tevens ook verder af) kunt gy u zekerlijk niemand verbeelden. — En waarom zouden zy ook niet *zonder lichaam* op u kunnen werken? Werkt niet uw eigen geest zoo wonderbaarlijk op uw eigen lichaam, alleen door de kracht van zijn wil; en wordt niet al wat gy ziet en al wat gefchiedt, door een *geest* gewerkt, die nooit met eenige lichaamlijke kracht, maar alleen door zijn wil alles riep en werkte? — En wat het *gewaar worden* betreft, hoe en wanneer de Engelen of verheerlijkte geeften op u werken;

ken; gevoelt gy juist altijd de lichaaamlijke hand, van wie u iets goeds toekomt? Kent gy dien gene altijd, die u naar zijn wil leidt; ja, kunt gy, in den eigenlijksten zin, voelen en gewaarworden, hoe de Almachtige God *altijd* op geheel uw wezen en op den geheelen omvang van uw lot werkt? —

Laat deze twijfel u dan nooit van de overtuiging aftrekken; dat gy van duizenden van onzichtbare wezens, en voor al — van uwe beminnde vrienden en naaste betrekkingen die u naar het Rijk der eeuwigheid voorgegaan zijn, overal bewaakt en beschut wordt. Wees slechts immer hunne hoede en bescherming waardig, en tracht u inzonderheid in dezen tijd van voorbereiding door wel te doen onder uw broederen, daartoe te bekwamen, dat gy eens zelf de beschermgeest van een grooten en dierbaren kring worden moogt! Amen!

E

ZE

ZEVENDE VERTOOG.

WEDERLEGGING DER TEGENWERPING, DIE GENOMMEN WORDT UIT DEN TOESTAND DER BOZEN NA HUN DOOD, OM HET OVERAL - EN NABY - ZIJN VAN DER AFGESTORVENEN GEESTEN TE WEDERSPREKEN.

Voorgesdragen op den tweeden Paaschdag 1792.

By de innigste overtuiging, hoe streelend dat alles zij, wat wy, ter gelegenheid van het ons in zoo vele opzichten heuchlijk feest der Opstanding van Jezus Christus, van der verstorvenen toestand na de dood, van hunne toekomende betrekkingen, van hun nabyzijn aan ons, van hun deelneming aan ons lot, en van hunnen werkzamen, beschermenden, en leidenden invloed op ons, wie zy liefhadden, op onze braafheid en goedheid, op onze getroostheid in 't leven, en onze gerustheid in 't sterven voordroegen, indien het niet met de koude spot van dien gene die elke nieuwe nasporing schuwt, en als iets overtolligs, of zelfs wel als een dwaasheid

heid, alles verwerpt wat met zijne eenmaal aangenomen en met hem oud geworden begrippen slechts eenigzins schijnt te strijden, — indien het, zeg ik, slechts niet met de koude beleedigende spot zonder onderzoek verworpen, maar als een helder en voor het eenvoudig menschenbegrip klare en tastbare waarheid erkend wordt, en voor den rechterstoel zelfs der aannemelijkste Twijfelary als eenen zich-zelve rechtvaardigende en zegepralende waarheid betoogd worden kan; — by deze innige en vaste overtuiging kan my niets noodiger of nuttiger voorkomen, dan de gronden nog meer te bevestigen, waarop wy die stelling eerst bouwden, en elke twijfeling op te losfen en weg te nemen, waardoor zy aan 't wankelen zou mogen raken. En dit zij dan ook, het voorwerp en doel onzer tegenwoordige overwegingen; waarby wy

de schijnbare tegenwerping tegen ons beweerde van het overal- en nabyzijn van de Geesten der afgestorvenen, die uit den Leer van den toestand der bozen na hunnen dood, genomen wordt,

zullen trachten op te losfen en te weêrleggen.

Gy herinnert u zekerlijk nog, dat wy om dat overal- en nabyzijn der hooger Geesten in het algemeen, en de daaruit ook voortvloeiende mogelijkheid en waarfchijnlijkheid van het ons nabyzijn der geesten onzer afgestorven betrekkingen, te verklaren, ons op de begrippen beriepen, die wy ons verftandelijker wijze, van den hemel, van het zoo-gezegde verblijf der vereeuwigde braven, opvatten moeten. Indien wy de beeltenisen waaronder de

Bybel ons de voorstelling van ons toekomstig verblijf bevatbarer tracht te maken, niet (zoo als zy in der daad zijn) als *beelden* wilden opnemen, maar *eigenlijk* wilden verstaan; indien wij vergeten wilden, dat de Bybel zich in zijne wijze van voorstellen in 't algemeen naar de menschelijke denkbeelden richt, en inzonderheid ook naar de denkwijze vart dien tijd en dat volk, waar zy 't eerst als eene openbaring van God aan medegedeeld wierd, en waarop zy den eersten en naaften invloed moest hebben: dat hy zich derhalve naar de toen bestaande onrijpe denkbeelden der Joden, even als een vader die zijn zwak en kinderlijkdenkend kind onderricht, (als ware 't) nederliet; indien wy dit geheel en al wilden vergeten, en dien ten gevolge, ons den hemel, het toekomstig verblijf der vromen, als een besloten lusthof of parady's verbeelden wilden, waarin het de hoogste wellust is met Abraham en Izaäk en Jacob aan te zitten, — of wel als een schoone wonderstad vol van luister en vart alle mogelijke in- en uitwendige pracht en heerlijkheid, — dan zekerlijk, zou het besef van *zulk een* zoo naauw beperkt toekomstig verblijf der zalige Geesten niet kwalijk met *dat* bekrompen denkbeeld overeenkomen dat men zich naar deze zelfde beeldspraak van den toekomstigen staat der Verlorenen pleegt te vormen. Want dan zou de vrengde- en heilstaaf der Zaligen en de plaats hunnes verblijfs, even zeer onbereikbaar en ontoegankelijk voor de Bozen zijn; dan zou de Hemel op de eene plaats zijn, en de Hel op eene andere, de brandende zwavelpoel, afgescheiden van het hemelsche Jeru-

zalem; en dus ook het genot der hemelsche vreugde, even onmogelijk zijn voor de bozen, als het gevoel van de hel'sche pijnen voor de vromen!

Maar veel strijdiger daartegen met den toestand der Verdoemden moet u, in den eersten opslag, die andere opvatting voorkomen, die wy van het verblijf der zalige afgestorvenen, van den hemel, getracht hebben u in te boezemen, — Waar Gods Wezen is, dus redeneerden wy, daar moet ook de Hemel zijn. Het is tegenstrijdig en onvereinigbaar, dat daar, waar Gods wezen is, de hemel ontbreken zou. Het is dus ook ondenkbaar, dat ergens in het gantsche Heelal één stip bestaan zou, waar de hemel niet ware; dewijl er nergens een stip te stellen is, waar God ook niet alomtegenwoordig zou zijn (*). Ben ik een God van naby, spreekt de „HEERE, en niet een God van verre? En vervulle ik niet den hemel en de aarde?” (†) „Zoo ik opvoere ten hemel, Gy zijt daar; of beddede ik my in de Helle, ziet! Gy zijt daar. „Name ik de vleugelen des dageraads, woonde ik aan het uiterste der zee, ook daar zoude uw hand my geleiden, en uw rechterhand zou my houden.” (§) Waar zou men vlieden voor 't

aan-

(*) De verwarring van het Fyzike en het Geestelijke denkbeeld van *tegenwoordigheid*, die hier plaats heeft, behoeft niet aangewezen te worden; doch het is niet wel mogelijk daar niet in te vallen, wanneer men de zaak niet hooger opneemt; en dit ware zeker voor geen gemengden kring van toehoorderen, als waarvoor deze voordrachten dienden, gepast geweest.

VERT,

(†) Jerem. XXIII, 23, 24.

(§) Ps. CXXXIX, 8-10.

aangezicht van Hem, die verre en naby, die overal, die alomtegenwoordig is? —

Ja, God is *overal*; in 't starrenrijk, en op het aardrijk; in de uiterste hoogte, en laagste diepte: ginds, by de sterbewoners; hier, by de aardeelingen. God (wie weet, wie gevoelt dit niet?) is overal; en dus is ook de *hemel*, zijn zetel en de woning zijner zalige geesten, *overal*. In 't starrenrijk en op het aardrijk, in de uiterste hoogte en laagste diepte: ginds by de sterbewoners, hier by de aardeelingen. Overal, zoo dat er (ik herhaal het nogmaals) geen stip in het gantsche Heelal is, dat van den hemel uitgesloten zou zijn; geen stip in geheel het onmeetlijke hemelruim, waar de hemel, en dus ook het verblijf der Engelen en der afgescheiden zalige Geesten, met de daaraan verbonden zaligheden, niet is.

„ Maar derhalve (deze tegenwerping staat ons nu te ontwikkelen) is ook de *Hel* in den *Hemel*? „ Het afgrijselijk verblijf der gedoemden in den „ Hemel! de doemenis in den zetel der vreugde! „ de boze geesten by de goeden! Beide in 't bereik „ der zelfde zaligheden! ”

Trekt die gevolgen vrij, die gy rechtmatig uit die waarheid kunt trekken. Waarheid zou geen waarheid meer zijn, zoo zy geen zekerheid aan alle gevolgtrekkingen gaf, die wettig, onvervalscht, en volkomen uit haar afgeleid worden. Zeer zeker derhalve (hier mogen wy vooraf reeds volkomen staat op maken), zeer zeker zal die waarheid, dat Gods hemel en de hemel der zaligen overal is, ook elke gevolgtrekking *gedogen* en als waarheid be-

bevestigen, die slechts zuiver en wettig uit haar voortvloeit.

Wezendlijk overzulks, wezendlijk moet dit pijnlijk verblijf der bozen, dat men met den naam van *de Hel* beteekent, ook in het verblijf der zaligen, dat men den *Hemel* noemt, liggen; dewijl het ondenkbaar is, dat ergens een *stip* (veelmin eenige ruimte) in 't Heelal zij, waar de Hemel niet is (*). Wezendlijk ook moet de verdoemenis in den zetel der vreugde, werkelijk moeten de verdoemden in de nabijheid der vromen, der zaligen zijn; daar zijn, waar de volheid der zaligheid uitgestort en genoten wordt. En schijnt u dat zoo tegenstrijdig? zoo onvereinigbaar met het toekomstig en onloochenbaar onderscheid tusschen straf en beloning, tusschen de pijnigingen die den Godlobzen, en de zaligheden die den Godzaligen bestemd zijn?

Ik erken, dat dat onderscheid door deze onder-eenmengeling weggenomen zou worden, indien de boze en ondeugende daar zaliger en minder ellendig door wierde, dat hy ook geheel de schepping doorwandelen konde, alle werelden met bezoeken, en ook op onze aarde weëromkeeren; indien hy zich in de nabijheid der vroomen, van zijne rechtvaardige straf meer verlicht en minder gefolterd gevoelde;

(*) Odenkbaar. Maar voor wien ondenkbaar? Wat ondenkbaar voor een kind is, is het niet voor een rijper verstand; en wy stervelingen, durven wy zeggen dat het onze volkomen is? Wat zegt dan dit *ondenkbaar* zijn, ten zij men, daardoor een volstrekte *tegenstrijdigheid* wil te kennen geven, die 't kenmerk der onbestaanbaarheid is. En dus schijnt onze Schryver het te meenen.

VERT.

de; indien hy door een hooger hand niet langer vastgehouden en geregeerd kon worden, om doop zijne tegenwoordigheid den braven niet alleen niet meer te beschadigen, maar om hen zelfs ten deele in het goede te kunnen bevestigen en in zekere opzichten hunne genoegens verhoogen; indien by de allernaaste nabyheid der bozen tot de vromen, niet nog altijd eene ontzachtelijke tusſchenklove en ſcheiding overig bleef. In dat geval, ja, mocht alzulk eene algemeenheid des Hemels, met de Hel, met den toestand van straf en pijniging der verlorenen ſchiſmen te ſtrijden, en daar niet meê overéén zijn te brengen. Maar zou men die ontzachtelijke ſcheiding of afstand zelfs by de hoogſte toenadering der bozen tot de vromen niet mogen onderſtellen? Ligen er in den kring van Uwe eigen ondervinding geene voortgelijke waarnemingen, die dit moeten doen denken? Ziet gy deze uwe eigen aarde den een niet ten Hemel, den ander tot een Hel ſtrekken? Ziet gy ter zijde van een gelukkige niet dikwijls een ander in zijn binnenſte gefolterd? Ziet gy in een vrolijk gezelschap den eenen niet dikwijls van verveling, of van verholen wroegingen des gewetens gemarteld, en den ander niets dan vreugde ademen. Ziet gy aan den zelfden feestdiſch den eenen niet vrolijk genieten, den ander verdrietlijk tegen alles walgen? - Drinkt de een uit den zelfden beker geen vergift, de ander lafenis en verkwikking? Ziet gy in de zelfde wijsheidsſchool den eenen niet leren, en den anderen onverſtandig blijven? Ziet gy in den zelfden kring van uitverkoren vrome menſchen, waar reine liefde zich uit- en overgiet, het hart

van

van den een niet benaauwd en bedrukt, en dat van den ander ontsloten en opgeruimd worden? Ziet gy by het zelfde gevoel van Gods grootheid en nabyheid, den een niet met kinderlijke vreugde verblijden, den ander niet — sidderen? — Moet gy in dit alles dien *scheidsmuur* niet erkennen, die daar, die zelfs by de algemeenste doorenmenging der goeden en bozen op de zelfde plaats, dezen van genen onderscheidt? Moet die *vatbaarheid* of *onyvatbaarheid* voor alle zuiver-zalige genoegens, die uit de veredeling of verlaging der drijfveeren en gevoelens van 't hart, uit de zelfbewustheid van goede of boze daden, uit de aanschouwing der eind- en perklooze goede of kwade, heil- of ramptelende gevolgen van die, spruit, en van zelve spruit, u ook daar niet een veel natuurlijker en ook tevens onoverkomelijker en (van den kant des bozen) verschrikkelijker scheidingsklove toeschijnen, dan gy er u anders eenige voor kunt stellen?

Ja, tred vrij toe, ó gy diepverbasterde slaaf der ondeugd! tred vrij toe, waar gy de vrome ontslapen Geesten zalige vreugde ziet zwelgen! Gy zult daar dorsten, *gy* daar in walging en afkeer voor wegkrimpen *moeten*, om dat uw hart krank en uw verhemelte verdorven is. Tred vrij toe, waar Gods wil gevolgd, en Gods grootheid en nabyheid onderzonden en met vurige opgetogenheid aangebeden wordt; Gy zult er als de duivelen moeten sidderen. Keer met de Zaligen wederom naar deze aarde heen! Zy zullen hier nog zegenrijke vruchten van het goede zaad vinden dat zy er uitstrooiden; zich in de dankbare tranen des door hen geredden verlustigen; in

de door hen behoeve en beveiligde onschuld, in de door hen beschermden en met leer en voorbeeld gekweekte en voortgeplante deugd, in de vereerende gedenkteekenen van hun lijdzaamheid, van hunnen arbeid ten nutte des menschedoms, beloning en vreugde, laving en verkwikking vinden: Gy (in het tegendeel) by de verfoeilijke herinneringen uwer gruweldaden, gy by de puinhoopen van het door u verstoorde menschengeluk, gy by den aanblik van hun die gy onderdrukte en verleide, wier zuchten u verwenfchen, wier vloek u het ingewand doorwroet en verknaagt — gy zult er, indien gy op de aarde te rug keert, wanhoop oogften. Ga onder de goeden of bozen; de oogstraal der eerften moet u pijnigen, de nabyheid der laatften, tot foltering strekken. Ga waar gy slechts wilt; zelfs in 't midden van den zetel der zaligheid moet gy de verdoemenis vinden; midden in den schoot des hemels, de angften der helle gevoelen.

Hoe klaar zou u dat alles geweest zijn, hoe dra zoude gy voortgelyke overwegingen aan de Tegenwerping, uit de aangenomen voorstellingen van den onzaligen toestand der bozen na de dood genomen, om het overal- en nabyzijn van de Geesten der afgestorvenen te bestrijden, by u-zelfen, tegen overgesteld, en die wederpraak opgelost hebben, indien gy deze waarheid slechts vast en voor oogen hielt, dat het gedeelte onzes levens voor de dood met dat na de dood in den naauwsten samenhang en in de grootfte overeenstemming staat; dat de dood onzen tegenwoordigen toestand en betrekkingen in geen ander opzicht verandert, dan dat hy door de ont-

ontbinding der zware lichaaamlijke kluiſters van onzen geest, door de verbrijzeling des ons omvangelenden kerkers, ons als eenen losgelatenen bandeling, in de vrijheid stelt, om daar gants en al te zijn, te werken, en te genieten, waar wy zouden wenschen; en dat alles, wat niet in het (dan door ons afgeworpen) lichaam, maar in onzen geest ligt, derwaart van ons medegenomen wordt en ons ook daar ('t geen het hier maar gebreklijker was) de bron onzer reinste vreugde, of onzer folterendste smarte worden moet. —

Geve God, de Vader van onzen uit het graf verzezenen Heer Jezus Christus, dat wy allen daar heen mogen streven, eene reine zucht en lust voor waarheid en liefde met de bewustheid van goede en weldadige verrichtingen te paren, om dan, als ons dierlijk genieten met dit ons lichaam een eind neemt, niet in 't midden van de zetelplaats der vreugde, aan de bron aller zaligheden, zelfs de pijnlijkfte en folterendfste weêrzin te gevoelen. Amen!

ACHT-

ACHTSTE VERTOOG.

BEANDWOORDING DER BEIDE TEGENWERPINGEN:
DAT DE LEER VAN EEN BEWAKENDEN EN BEHOREN-
DENDEN INVLOED VAN ENGELLEN EN GEESTEN VAN
AFGESTORVENEN OP ONS LOT, EENSDEELS
TOT EEN ONTRUSTEND BYGELOOF HEENLEI-
DEN, ANDERSDEELS TEGEN DE DAGELIJK-
SCHE ONDERVINDING STRIJDEN ZOU,

Voorge dragen op Michaëlisdag 1792.

Steeds, M. T. vinden wy in deze u nog eens
voorgelezene verzekering van Jezus, nog het zelfde
dat wy er in 't vorige jaar in meenden te vinden.
Steeds vinden wy in de merkwaardige woorden des
onfeilbaren en ons nooitmisleidenden leeraars der waar-
heid: „ *Ik zegge u, hunne Engelen*, de Engelen
„ van menschen die gy voor gering houdt, zien het
„ aangezicht mijns Vaders in den hemel altijd;”
nog die zelfde waarheid: Dat de mensch van de
Engelen, en dus ook van de tot Engelenstand ver-
he-

heven en Engelaartige geesten der afgestorvenen be-
waakt en in bescherming genomen wordt. En in-
dien deze waarheid al eens, als menige andere, niet
elken twijfel of zwaarigheid tegen zich vooraf en
vooruit deed verdwijnen; zoo zal zy ten minste zoo
dra zy slechts waarheid is, en niet slechts daar den
bloten schijn van heeft, door elke daartegen opge-
worpen bedenkelijkheid niet alleen niet verliezen,
maar ook even zoo goed als alle aan haar vermaag-
schapte waarheden, by elken geopperden twijfel moe-
ten winnen en dien te boven komen, Dit is mijnne
vaste overtuiging, en daarom vreeze ik ook niet,
dat deze ter opwekking en troost zoo vruchtbare
waarheid daar het minste by zou kunnen verliezen,
zoo wy, gelijk wy voornamen, de zwaarigheden en
bedenkingen die daartegen niet slechts ingebracht
kunnen worden, maar ook inderdaad ons alreeds
voorgekomen zijn, nader onderzoeken.

„ Kan een leer, die ons zoo rechtstreeks we-
derom naar het verschrikkelijk bygeloof heenvoert;
den waan naamlijk van een werkzamen invloed van
boze Geesten op den mensch; — een leer, die
aan den anderen kant zoo met de ondervinding
strijdt; — kan zoodanig een leer die van beide
zijden zoo veel tegen zich schijnt te hebben, als
die van een bewakenden en behoedenden invloed der
Engelen en der Engelaartige geesten van zaligge-
storvenen op ons en ons lot, nog, nog tegenwoor-
dig voor waarheid gelden ? ”

Deze zijn de zwaarigheden, die my onder alle
als de gewichtigste voor zijn gekomen, en my toe-
schijnen, voor alle, een zorgvuldig onderzoek te

ver-

verdienen; waarom wy die dan ook heden voornamelijk tot voorwerp nemen zullen.

In hoe verre de beide tegenwerpingen: Dat de leer van een bewakenden en behoedenden invloed der Engelen en der Engelaartige geesten van afgestorvenen op ons en ons lot, DEELS tot een ontrustend bygeloof leiden, DEELS met onze dagelijkse ondervinding strijdig zijn; — en het zij break houden, het zij krachteloos zijn? Hierover met elkanderen in onderzoek te treden, zij derhalve het voorwerp onzer tegenwoordige overwegingen.

By het eerste gedeelte daarvan zal weldra blijken: dat niet dan het misbruik van die stelling tot een ontrustend bygeloof heenleids; maar dat dit misbruik geenszins de waarheid van deze stelling, zoo zy anders bewezen is, kan omfoten.

Daarna zullen wy ook welhaast tot overtuiging geraken: dat die leer met de ondervinding slechts SCHIJNT te strijden, maar haar inderdaad niet tegen zich heeft.

I.

Wanneer wy ons zoo wel op redelijke of verstandelijke gronden, als daarbenevens op klare Bybelplaatfen (waartoe wy de hierboven aangevoerde uitspraak des Heilands voornamelijk mede betrekken,) gedrongen voelden als waarheid te erkennen, en als eene algemeen bemoedigende en troostende waarheid ook algemeen weder mede te deelen, dat de Engelen acht slaan op ons menschen, zich werkzaam met ons bemoeien, ten onzen beste op ons werken,

ken, en ter onzer befcherming, als ware 't, zich om ons legeren; wanneer wy verder betoonden, dat al wat in dit opzicht van de Engelen te beweeren was, ook van alle afgescheiden Geesten, hun gelijkend geworden, in den eigenlijken zin gelden moet; zoo — dunkt my — kan by geene mogelijkheid daarin besloten liggen; dat derhalve ook de boze geesten — 't zij dan duivelen of duivelaartige — op ons menschen en ons lot *moeten* werken, ons overal kwellen, vervolgen, verzoeken, verleiden, beangstigen, ten vall' en in 't ongeluk voeren. Want dat ik vrienden heb, dit zegt zeker in zichzelfs nog niet, dat ik ook vijanden hebben moet. Dat mijne vrienden zich om my bekommeren, my aan de hand leiden, my mijn lot verlichten en mijn dagen verzoeten, geeft nog op verre na geen verzekering dat het dan ook mijne vijanden gelukken moet, my uit boosheid te onderdrukken, my mijn lot te verzwaren, en mijn leven te verbitteren. Wat, indien andere betrekkingen, andere hindernissen, uit de algemeene inrichting der zaken voortvloeiende, hun dit onmogelijk maakten; indien mijn wederstand of mijne ontfikbaarheid nog krachtiger dan hun invloed ware; indien mijne vrienden al het boze dat op my toegelegd wierd, van my wisten af te keeren; indien hun getrouwheid de my vijandige boosheid geheel ontwapende; of indien de sterker, de vreeslijke arm der gerechtigheid die vyanden affchrikte van my leed te doen, of hen steeds in banden gesnoerd hield? Of zou met de befcherming en bystand van die vrienden, zulk eene machteloosheid van boze vijanden

den niet gepaard kunnen gaan? — En indien wy nu van die Engelen die hun Vorstendom niet behielden, van die gevallen boze Geesten desgelijks beweeren mochten dat zy door een hooger arm in soortgelijke kluissterende banden gehouden worden, zou dan het opzicht, de schuts, en hulp der goede Geesten zonder eenigen nadeeligen invloed van boze geesten zich niet laten denken, niet laten beweeren, zonder dat verschrikkelijk bygeloof (zelfs niet van verre) te begunstigen: Dat nog werkelijk een boze Geest macht en geweld op ons heeft, naar zijn bozen wil op de menschen en hun lot werkt, hen overal plaagt en vervolgt, verzoekt, verleidt, ten vall' en in 't ongeluk brengt?

Doeh niet slechts *mogen* wy, wy *moeten* de inkluistering der boze geesten beweeren, zoo lang de uitspraken van de Apostelen Petrus en Judas kracht hebben: „ God heeft de Engelen die gezondigd hadden, niet gespaard, maar die in de Helle geworpen hebbende, overgegeven den ketenen der duisternissen, om tot het oordeel bewaard te worden.” (*) „ Ook de Engelen die haar beginsel niet bewaard hebben, maar hun eigen woonsteden verlaten hebben, heeft hy tot het oordeel des grooten daags met eeuwige banden onder de duisternisse bewaard.” (†) Laat dit eerbij gesteld worden slechts gezegd te zijn om het toenmalig ontrustend geloof aan de Heerschappy van boze en den menschen alle leed toebrengende Dem
mon

(*) 2 Petr. II, 4.

(†) Jud. 6.

monen of vijandelijke Geesten te smiten. Laten (hét geen wy in geenen deel lochenen willen,) die *ketenen*, die *eeuwige banden der duisternis*, slechts als *beelden* of *figuurlijke uitdrukkingen* gelden, die slechts de beperking der macht en des willekeurs van boze Geesten beteekenen moeten; zoo blijft deze inperking daaruit toch bewezen, en ten minste aan hem die de uitsprake des Bybels - alleen geloofd, even zoo ontwijfelbaar bewezen, als hy, die die uitspraak des Bybels eerst door de Reden bevestigd wil hebben, deze zelfde uitspraak ook uit de redelijke of verstandelijke denkbeelden van het wijze opzicht eens Alregeerders weet af te leiden.

Want ook duidlijk genoeg ziet deze laatste de Beperking van de macht en den willekeur der boze Geesten alreeds in het geen de Reden hem van de macht en wijsheid van dien Oppersten alregeerder leert. Is, dus leert zy hem besluiten, dat onzichtbare geestenrijk door Gods wijsheid ingesteld; moet het Gods opperheerschappy ook erkennen; zijn de grondwetten van dien Staat ook door dezen Albeheerscher voorgeschreven; is ook niemand in staat zich tegen dezen wil van zijnen Overheer ongestraft te verzetten en wetteloozen willekeur in te voeren; maar kunnen alle leden van dezen Geestenstaat zonder uitzondering dat - alleen doen wat hun de Algeliefde of Algeduchte oppermajesteit toelaat; — zoo moeten alle goede Geesten in dezen wil van hun Algeliefden regeerder zoo wel de hoogste zucht, als de hoogste vrijheid vinden, om, zoo algenteen ten nutte van het geheel, als inzonderheid ten beste van de hun in schutts aanbevolen menschen, zoo

F

ijve

ijverig en werkzaam te zijn, als hem buitengewone krachten immer toelaten; maar zoo moeten ook de boze Geesten in dezen zelfden wil van hunnen Aigeduchten gebieders de kennelijkste perken voor hun boosheid, het onverzettelijkt bedwang voor hun fnooden wil, en de sterkste, onverfcheurbaarste banden vinden, die altijd vermogend zijn zullen om hen zoo wel van de benadeeling van het welzijn des geheels (die God nooit kan toelaten), als ten opzichts der menfchen, van alle boze inwerking op dezen, te rug te houden. Dewijl deze wil van hun Heer, als in 't algemeen, zoo ook ten aanzien van de menfchen, niets anders dan goed kan willen, en alles wat waarlijk boos is, wederftaan moet.

Zoo, M. T. zoo toonen dan Reden en Schrift den invloed der boze Geesten op de menfchen in den zelfden graad ingeperkt, waarin zy den invloed der goede Geesten op het welzijn der menfchen onbeperkt beweerden: zoo goed en waachtig gaat het opzicht, de hoede, en de hulp der goede Engelen, met de onmacht der boze Geesten om ons te fchaden, gepaard: En zoo natuurlijk en kennelijk flijt de leer van een bewakenden en behoedenden invloed der Engelen en der Engelaartige geesten der afgestorvenen op de menfchen, allen invloed van alle boze wezens uit; dat, ten uiterfte genomen, het *misbruik* van dezen leer naar eene Bygeloovigheid heen zou *kunnen* leiden, en dat, ten hoogfte, het misverftand en de misduiding beweerden kunnen dat zy door dezen leer onderftewind worden.

Zekerlijk kan de leer van de werking der goede Geesten op de menfchen wel misbruikt worden; zéker-

kerlijk is zy in dit opzicht, helaas! reeds tot zoo verr' mishandeld geworden, dat men daaruit zich-zelven den verschrikkingvollen waan schiep: als of de Duivel of andere boze Geesten op duizenderlei wijzen 's menschen welzijn verstoren, hem betooveren, en zoo wel door eigen macht als door de met hem verbondene hulpgeesten, aan goed en leven beschadigen konden. Maar wat zich Domheid of Zwakheid van verstand mag verbeelden, zal dat eene waarheid benadeelen? Dat het onverstand zich onderstaan kon een leer te misbruiken, moet dat ook eenen anders als waar bewezen leer verdacht maken? Dat het verdraaide menschenbegrip zoo dikwijls aanstoot neemt aan een waarheid, en Dweepery verr' over hare grenzen heen pleegt te zwerven, moet dit eene anders beproefde waarheid in het minste kunnen ontwrichten, of ons verhinderen om deze waarheid hartelijk aan te hangen? Waar zou dan toch ééne heilige waarheid bestaan, die niet ontwricht, niet verdacht zou *kunnen*, en niet verworpen zou *moeten* worden? Want welke Waarheid zou niet wel reeds door misverstand en misduiding onheiligt en ontfeld zijn geworden? Hoe dikwijls, om een voorbeeld te noemen, hoe dikwijls heeft misverstand en misduiding de eenvoudige waarheid, *dat by God niets onmogelijk is*, tot begunstiging van het Bygeloof onheiligt? Hoe dikwijls heeft zy den schroomvallige niet reeds aanleiding gegeven om van Gods Almachtigheid alles door een wonderwerk te verwachten, wat de dwaasheid hem wenschen, en de dweepery hem hopen liet? Maar zou deze waarheid ons daarom verdacht, ~~en ondanks alle troost~~

en gerustheid die zy den sterveling geeft, onderdrukt, gesmoord, en verworpen moeten worden?

Dewijl dan overzuks (en dit blijft ons antwoord op de eerste hiéboven aangevoerde Tegenwerping), dewijl geen verstandige opvatting van den leer van een wakenden en beschuttenden invloed der Engelen en der Geesten van afgestorvenen op ons en ons lot, maar alleen het *misverstand* en *misbruik* van dezen leer, naar een bygeloovigheid heenleidt; maar het misverstand en misbruik eener anders bewezen waarheid die waarheid nooit ontwrichten, noch als tegenwerping tegen haar gelden kan; zoo moet dan ook deze leer even zoo zeer boven die tegenwerping gesteld worden als die tegenwerping ongegrond is.

I L.

„ Maar hoe (zou men nog mogen inbrengen, en deze tweede Tegenwerping zullen wy-nog kortelijk in aanschouw nemen); hoe, zoo *de dagelijksche ondervinding* die schoone stelling nu eens tegensprak? Indien zoo menig gevaar dat den mensch overvalt, zoo menig mislap als hy tot zijn leedwezen dikwijls begaat; zoo menig ongeluk, dat niet voorgekomen wordt, zoo menige bedroevende keer van zijn lot; indien dit luider dan alles uitriep: Noch de Engelen, noch zy die ons voorgingen in 't graf, hoe lief zy ons hadden, kunnen ons bewaren, behoeden, of ons lot eene leiding geven! Want immers zouden zy dan krachtiger, nadrukkelijker op de menschen werken. Zou de geest een vaders,

b.

b. v. indien hy na zijn vroeger affterven nog een bewakende en hulprijke fchutsgeest voor zijne achtergelaten kinderen bleef, — zou die het gevaar dat hen nog treft, het ongeluk dat hen nog overvalt, het lot dat hen ten gronde flaat, niet verzachten, niet van hun af trachten te wenden? En indien dit, *naar luid van de dagelijksche ondervinding*, niet gefchiedt, volgt daar niet onwederfprekelijk uit, dat hy, zoo hy al eens hunne zuchten hoort, hun lijden ziet, hun lot *weet*, hy ten minfte tot het opheffen of verachten daarvan niets verrichten kan?"

Derhalve (dit-alleen heb ik hier slechts op te aandwoorden), derhalve moet dan ook even onwederfprekelijk volgen, dat dewijl *God* ook onze zuchten hoort, ons lijden ziet, en ons lot *kent*, hy tot opheffing of verzachting daarvan niets *kan* doen; dat Zijne Voorzienigheid minder befchermend over ons werkt, wanneer Hy niet *aanftonds* opheft en verlicht? — Hoe overijld en ongegrond zou men immers zoodanige gevolgtrekkingen keuren! En zijn die gevolgtrekkingen welke men tegen ons maakt, minder overijld? minder valsch? — Wat toch, indien (het geen wy niet mogen voorbyzien,) indien, zeg ik, de wijsheid der afgeftorvenen Gods wijsheid steeds toenaderde? Wat indien zy ook, gelijk Hy, verder in de toekomst vooruit zagen? Wat, indien zy ook reeds met meerder zekerheid berekenen konden, dat dit gevaar, dat dit voorbygaande lijden, dat deze wending van hun lot, volftrekt eerst toegelaten moet worden eer hun aardfche Geliefden tot het licht- en vreugdevolle doel gebracht kunnen worden? — Of moesten zy door *overijde* hulp en

behoeding zich-zelf een verheven ontwerp verijdeljen , tot welks *verftandiger* uitvoering zoo wel de liefde tot kunne dierbare betrekkingen als hun hooger beroep (van naamlijk, in Gods plaats, deze panden tot het blijde doel der verheerlijking op te voeren) hen bepalen moest? Neen zeker! dan zouden zy die Engelenkracht, waar zy zich in verheugen mogen, dan zouden zy het hooger beroep (van als wijzer en machtiger Geesten ook zoo veel krachtadiger tot der menschen heil te werken), onwaardig zijn. Dan, niet waardig zijn als Gods goede Engelen uitgezonden te worden tot dienst der genen die de zaligheid moeten beërven!

Zoo derhalve de bescherming der goede Engelen en van die geliefden die u in de onsterfelijkheid voorgingen, u nooit door eenen in 't oog vallenden bystand kennelijk wordt, gy moogt haar even weinig uit dien hoofde in twijfel trekken, als gy de bescherming des Allerhoogsten ooit in twijfel moogt trekken, wanneer zy u ook juist daar het minst in het oog vallen mocht, waar gy haar het minst en dringendst scheent noodig te hebben. Amen!

NE

NEGENDE VERTOOG.

VAN DEN TRAPSGEWIJZE VOORTGANG IN DE
ZALIGHEID NA DE DOOD,

Voorgesdragen op den derden Pinksterdag 1798.

Reeds weten wy, M. T. dat gelijk de Bybel zich dikwijls, om een hoogstjammerlijken toestand uit te drukken, van de beeltenis der Dood bedient, om dat deze al het schrikkelijke schijnt in te sluiten, dat in staat is de zigtuiglijke natuur van ons menschen te schokken, die zelfde Bybel ook daartegen het zoo aanlokkende beeld des Levens dat allen sterfelingen zoo zoet is, als het allesomvattende van allerlei vreugdegenot pleegt te gebruiken, om ons daarmee het opperste genoegen, de hoogste gelukzaligheid, uit te drukken. Dit is ook het geval der verzekering onzes Heilands in den text dien wy thands voorlazen: „ Ik ben gekomen, op dat zy „ (mijne schapen, zy die my volgen,) het Leven

„ en Overvloed hebben. ” (*) Overvloedige , volkomen vreugde en gelukzaligheid , is het geen met deze woorden van Hem , die alles geven , die boven alle maat , boven alles wat wy bidden of begrijpen mogen , verschaffen kan , aan ons toegezegd wordt. *Toegezegd* , ja *verzekerd* ; „ maar wanneer , „ en waar , en hoe te *verleenen* ? ” Vraagt de een zoo wel als de ander van die hier in aardisch geluk juichen , van die in den nood smachten , van die veel en die weinig behoeften gevoelen , van die weinig en die veel in hun wenschen omgrijpen , „ Wanneer ? en waar ? en hoe te verleenen ? ”

Mocht het my gelukken , u heden , over dit *wanneer* , en *waar* , en *hoe* , iets slichtends mede te deelen , in het opleiden van u - allen tot eenige overwegingen

Over den trapsgewijze voortgang in de zaligheid na de dood ,

welke mijn onderwerp thands uit zal maken !

Eerst zullen wy bepalen *wat wy hier in 't algemeen onder zaligheid of gelukzaligheid te verstaan hebben ?* en

Vervolgens zullen wy , *met raadpleging van de natuur des menschen* , zoo als die ons uit de meest algemeene waarnemingen bekend is geworden , en van den zichtbaar trapsgewijze gang die Gods wijsheid en goedheid zoo in de Natuur als ten opzichte des menschen gewoon is te houden , — *mit het tot zijne bepaling gebracht denkbeeld van*

(*) Joann. X , 11.

*Gelukzaligheid, den trapsgewijze voortgang in de-
zen toestand ook na de dood, trachten af te leiden;*
zoo dat het besluit: „ Het is even zoo verkeerd,
„ eene voor. altijd en in eeuwigheid genoeglijke ge-
„ lukzaligheid terstond na of met de dood te wil-
„ len verwachten, als zulk eene gelukzaligheid hier
„ reeds te willen vinden, ” ons allen, zoo mogelijk,
klaar en overtuigend moog worden.

I.

Eerst derhalve de vraag: *wat is Gelukzaligheid?*
waarvan de beandwoording, hoe moeielijk en om-
flchtig zy uit hoofde der verschillende denkbeelden
en gewaarwordingen aan ieder een eigen, ook schij-
nen mag, zich echter daardoor mischien bestemmen
en beperken laat; dat wy haar door deze twee woor-
den, *bevredigde behoefte*, trachten uit te drukken (*).
Waar geene, volstrekt geene behoefte is, dat is,

waar

(*) Woorden zeker, die niet dan een wel onbestemd en
onzeker denkbeeld met zich brengen, en in zich-zelfs *niets*
beheelen! *Bevredigde behoefte* is te *niet gedane behoefte*,
en dus *niets*. Echter kan de gelukzaligheid niet in een bloot
negatief bestaan, maar zy moet noodwendig iets *stelligs* zijn. —
Doch het *zijn*-zelf is, in de bewustheid daarvan, het *stelli-*
ge. — Zoo komt dan de gelukzaligheid neer op het bloote
zijn? — Ja, voor zoo ver dit volkomen en eenstemmig ge-
noten wordt. — Doch zoo is het alleen in God! En immers
moet dan volgen, dat er geen gelukzaligheid dan in God is;
en de onze nooit anders dan *betreklik* kan zijn, en dus
wordt des Schrijvers voorstelling *aannemelijk*. Doch beter zou
men zeggen *BEVREDIGING VAN behoefte*; en zoo laat zy zich
duidelijker bevatten by een wezen welks aart is, *behoefstig te*
zijn.

VEAT.

waar men niet gevoelt iets te behoeven, waar men niets wil of wenscht, naar niets poogt of tracht, daar is ook geen aanleg, geene vatbaarheid, geene ontfankelijkheid voor 't gevoel van geluk. En, waar behoefte is, waar men eene ledigheid voelt, waar men voelt iets te ontberen en noodig te hebben, waar men iets wil en wenscht, naar iets tracht en streeft, daar is ook aanleg, vatbaarheid, en ontfankelijkheid voor gelukzaligheid. Zekerlijk ook aanleg, vatbaarheid, en ontfankelijkheid voor ongelukzaligheid. Want even gelijk bevredigde behoefte, vervulling der gevoelde ledigheid, ontfangst van 't behoefde, genot van het gene waarnaar men hongerde en dorstede, bereiking van 't geen men verlangde, en bezit van het gene waar men naar streefde — even gelijk bevredigde behoefte gelukzaligheid is, zoo is ook onbevredigde behoefte een gevoel van ledigheid zonder vervulling, een honger zonder verzadiging, een willen zonder vermogen, een verlangen zonder bezitting, een hijgen en smachten zonder genot, een trachten, een streven naar iets, zonder dat iets te bereiken, te grijpen, te omvatten; — zoo is behoefte zonder hare bevrediging niet slechts een gebrek aan gelukzaligheid, maar in zich-zelve reeds Ongelukzaligheid.

Daarom derhalve, dewijl er een gevoeld wordende behoefte moet zijn, waarvan de bevrediging- of niet-bevrediging-alleen het gevoel des welbehagens of misbehagens, der gelukzaligheid of ongelukzaligheid voort kan brengen, daarom kan ook al het levenlooze, om dat het geen behoefte, geen wensch, geen wil, geen verlangen gevoelt, noch geluk-
 kig

kig noch ongelukkig worden; en daarom is ook al wat leeft en gewaarwording heeft, voor een zekeren hooger en lageren graad van geluk- of ongelukzaligheid vatbaar, dewijl het behoefte, verhevener of lager, grover of fijnere, lichamelijke, dierlijke, of geestelijke behoeften, gevoelt.

Daarom ook is derhalve de mensch, hoe meer hy zich uit zijnen bloot dierlijken toestand ontwikkelt, hoe hooger zijne behoefte steigert, hoe zuiverer geestelijk zy wordt, ook in den zelfden graad voor een hooger zuiverer en geestelijker gelukzaligheid aandoenlijk en vatbaar; ofschoon hy in dit leven dan ook in gelijken graad ongelukzaliger zijn mocht, dan die in een byna geheel dierlijken toestand leeft; om dat hier de bloot lichamelijke, dierlijke behoefte volkomen (*), de geestelijke daartegen zeer weinig bevredigd kan worden. Daardoor zijn ook de kinderen gemeenlijk de gelukkigste van dit leven (†); daardoor is de kindertoestand de zoo dikwijls geprezen, zoo dikwijls benijdde, zoo dikwijls wettig te rug gewenschte gelukzalige toestand, om dat het kind meest slechts lichamelijke, dierlijke behoeften en begeerten heeft, die hier op het rijkelijkt en ter verzadiging toe, bevredigd kunnen worden; en zoo lang

(*) Dit ontken ik. Even zoo min als de geestelijke, en minder nog. Een blijk daarvan is de verwoesting van al het lichamelijke door zich-zelf. VERT.

(†) Zoo men elkander wijs maakt. — Doch zijn zy het inderdaad, het is door de geestelijke gemeenschap met de honger wereld, die over hen waakt, en waarvan zy invloeden genieten, die men naderhand van zich stoot. Ieder grüege-wordene denke zijn leven na! VERT.

lang het kind is, minst van die geestelijke behoeften weet, van die wenschen en vorderingen, die hoofd en hart, ziel en geest gevoelen (*), en die hier minst naar den eisch voldaan en verzadigd kunnen worden.

I I.

Onderzoeken wy nu verder den geheelen weg, dien Gods goedheid en wijsheid ten allen tijde met den mensch gehouden heeft, zoo zal het, zelfs by het vluchtigste overzicht, ons welhaast blijken, dat het één en de zelfde *trapsgewijze voortgang* is, dien wy in alles bespeuren, wat ons in geheel de schepping van Hem zichtbaar is. Gelijk de duistere nacht niet in eens tot den heldersten zonneschijn, maar eerst door de allengs lichter en lichter wordende morgenschemering tot het helderste daglicht overgaat; gelijk de winter als by opklimming langs de trappen des voorjaars tot den zomer overgaat; gelijk de zaadkorn niet op eenmaal tot een volwasen plant, het eikeltjen niet in eens tot een boom wordt, maar (als al het overige) zich by graden en trappen ontwikkelt en in ontallijke naauwlijks bemerkbare vorderingen naar dat gene streeft, wat het worden moet; — zoo wordt het kind niet op eens een man, en de behoefte van een kind nog niet terstond de behoefte van

(*) Een goed argument *ad hominem*. *Transcat cum caecis!* Maar de kindsheid levert (zoo men haar slechts wel weet waar te nemen, en van haar leeren wil) geheel andere gronden op. Ware de tegenwoordige wereld daar slechts vatbaar voor!

VERT.

van een man. Maar gelijk het kind langs de trappen van knaapjen en jongeling — doch dit zelfs waren nog te snelle schreden, en zelfs een soort van sprongen die de Natuur zich niet veroorlooft: neen, gelijk het kind t' elken oogenblik van trap tot trap opklimt tot den mannelijken staat toe; zoo klimt daarmee ook zijn behoefte al hooger en hooger, en wordt al steeds dringender, uitgebreider, en meer omvattende, steeds meer van het bloot dierlijke, het bloot kinderlijke verlangen afgetrokken, tot het, tot een man gerijpt, in het bezit, in het genoegen van 't geen het als kind, als knaapjen, als jongling eerst noodig kreeg, eene nieuwe uitgestrekte behoefte in zich voelt opstaan, die, als zijn vast naderend graf, alles verflindend wat het tegenwoordige leven geven kan, hier zoo weinig bevrediging vindt, dat zy veeleer, door alles slechts aangezet en dringender gemaakt, smachtende naar een anderen toestand uitziert, waar zy haar bevrediging en verzadiging in wachten moet.

En zeker zal hy *daar* bevrediging en verzadiging en volkomen voldoening voor zijne dringende en hier onbevredigd gelaten behoefte vinden; zich toebedeeld vinden van *Hem*, die deze behoefte, deze begeerte, dit verlangen, dezen honger zoo zonder eenig toedoen van buiten, in hem liet opkomen en zoo dringend en onuitroeibaar worden. Zeker zal hy wat hy hier te vergeefs zocht, vervulling der gevoelde ledigheid, bezit van het gemiste, genot van dat geen waarnaar hy hongert en dorst, bereiking van dat gene dat hy wil en wenscht, verkrijging

ging van 't gehed waar hy naar poogt en naar
 zucht, in dien hooger en staat even zoo wel vinden,
 als hy zoo menige lagere behoefte hier bevredigd
 vond; ja ook dat alles zich even zoo zeker van
 dien verleend en gefchonken zien, als hem door
 dien zelfden eenmaal gelukzaligheid en volkomen heil
 toegezegd en beloofd wierd; — *dewijl* zijn geluk-
 zaligheid anders verschrikkelijk verwoest en in on-
 gelukzaligheid veranderd zou worden, by aldien hy
 op den duur aan eene waarachtige onbevredigde be-
 hoefte moest lijden.

Daar is immers in geheel het by ons bekende
 Rijk der schepping geene foort van wezens die, naar
 de inrichting der goedheid van hunnen Schepper, aari
 het onbevredigd laten van hun dringendste behoefte
 lijden moeten! Den vogel is het een behoefte, door
 de lucht te vliegen, en hy verkreeg vleugelen waar
 hy zich mede in de lucht heft: den visch is het
 water tot behoefte, en in het water kan hy die
 bevredigen. De worm verschuilt zich gaarne in de
 aarde; de rusp voedt zich gaarne met bladeren; en
 werd de rusp wel in 't stof, de aardworm op het ge-
 boomte gezet? Werd het dier welks behoefte vleesch
 is, tot het gras als zijn voeder verwezen; of het
 rund dat gras behoeft, gedwongen op vliegen en ge-
 wormte te azen? Wordt overal en in alles ieder drin-
 gende behoefte van elk wezen niet bevredigd? Of werd
 er in eenig wezen een honger, een verlangen, een
 trek gelegd, tot welks gereedste voldoening hy die
 geen wezens dan ter gelukzaligheid scheppen kon,
 niet tevens eene inrichting getroffen heeft?

Zoo

Zoo zeer ook aan den eenen kant dit u een recht geeft om te besluiten, dat Hy, die ook het geringste schefsel dat gene verordent wat het noodig heeft; en aan dat schefsel op die wijze eene gelukzaligheid op zijne wijze verschaft, u des te minder vergeten zal naar mate gy verhevener wezen zijt: — zoo zeer gy ook uit even rechtmatige en voor Hem die u slechts tot gelukzaligheid schiep, dwingende aanspraken op geluk, dat gy hier nog zoo gebrekkelijk zoo ongenoegzaam, zoo onvolkomen, en (by de onmogelijkheid van Uwe zoo hooggesteigerde, zoo wijd uitgestrekte en zoo alles verzwelgende behoefte hier bevredigd te zien) hier ook nooit anders dan onvolkomen kunt en zult voelen: — zoo zeer, zeg ik, als gy hieruit, als gy uit deze door uwe betrekking tot een zoo rechtvaardigen als weldadigen Schepper (om dus te spreken) dwingend gemaakte aanspraken op een u genoegzame, maar *hier* niet te vinden, niet mogelijk te maken, gelukzaligheid, met alle waarheid en met alle recht af moogt leiden: dat gy deze gelukzaligheid *daar* dan eenmaal in den staat eener hooger volkomenheid, vinden; en dus aan de overzijde des grafs alle uwe nog onbevredigde behoeften, alles wat uw geest en hart vorderen, zonder voldoening van 't welk gy u niet zalig gevoelen kunt, gants bevredigd en tot het volkomenste peil van genoegzaamheid verzadigd zult vinden (gelijkerwijs als de behoefte van uw kindsheid, van uw vroeger en later wasdomstijd, en van uwe jongelingschap, met de voleinding uwer mannelijke rijpheid vervuld werd) — ;

werd) —; even zoo weinig echter zult gy daar eene overlading van deze gelukzaligheid, eene voor altijd en in eeuwigheid vergenoegde gelukzaligheid met de dood verwachten of vreezen kunnen, wanneer gy slechts wederom acht geeft op den tragswijze gang der Opperste wijsheid, die in de uitdeeling der gelukzaligheid aan alle wezens zoo zichtbaar is.

Even zeer verwijderd van stiefmoederlijke ontfaring en van blind verkwistende liefde, geeft Gods goedheid en wijsheid alle wezens rijklijk, het geen zy behoeven; maar niet dat gene waarvoor zy onvatbaar zijn. Geef, by voorbeeld der mug geene leeuwensterkte, den mol 't scherp gezicht van den adelaar niet, noch den elefant de vleugelkracht om zich in de lucht op te heffen; want noch die mug behoeft die leeuwenkracht, noch de in 't duister der aard wroetende mol het heldere arendsoog, noch de elefant vleugelen. Ter zake dat de dieren meest een bepaalde soort van spijs behoeven, daarom werd het dier slechts deze soort gegeven, en niet die menigvuldige overvloed die den menschen tot voedsel moet strekken. En daar de aangeboren kunstdrift-(het Instinkt) alleen het dier genoegzaam door 's levens werkzaamheid geleidt; te dier zake werd het onderwijs dat den mensch onontbeerlijk is, nooit een Dier meêgedeeld. — Immers geeft gy-zelf 't kleine kind niet dan melk, in de plaatse van vaster spijs, en wanneer het wat grooter wordt eenig speeltuig in de hand; om dat het u blijkt, dat de zuigeling nog geen sterker voed-

voedfel, het knaapjen nog geene andere bezigheid noodig heeft. En dan eerst zult gy hem iets van meer belang in de hand geven, als hy in staat is om het te gebruiken; dan eerst hem tot hooger onderwijs opleiden en met verhevener kennis toerusten, wanneer hy daar vatbaar voor geworden zal zijn; *om dat* gy gevoelt, dat gy, in vroeger tijd, hem daarmede *overladen*, met *bezwaren*, en zijt geluk daar niet slechts niet mee vergrooten, maar omstoten en verminderen zoudt. Immers zoudt gy 't zelf moeten gevoelen, dat by aldien gy anders deedt, uw liefde voor 't kind, en uw wensch, om hem vermaak te doen en hem uw geluk mee te deelen, blind zou zijn en op de onvergeefflijkste zwakheid en dwaasheid uitloopen. En zou God dan anders met u te werk gaan? Zou God zich van de Hoogste wijsheid, die Hy alomme zoo zichtbaar ten toon spreidt, laten aftrekken door zulk eene verblindende zwakheid? Zou Hy u terstond na de dood met alle Hemelheerlijkheid overhoopen? U dan met een overbodigheid overstellen, waarvoor gy ook dan nog niet vatbaar zoudt zijn, en die u onbevattelijker, ongenietbarer, meer ter nederdrukkend zou zijn, dan de scepter eens grooten Staatsbeheerschers, de spiegelkijker eens Starrenkundigen en het duistere boek des Geleerden, voor het kind, dat in den bal nog al zijn genoegen vindt.

Met geene mogelijkheid, neen! Het geen gy behoeft, zal u daar ook volkomen geschonken worden; want verzadiging en volkomen genoegen heeft

God

God u, door uw gevoel-zelf en tevens door Zijn woord, beloofd. Waaraan gy gebrek gevoelt, ten dien opzichte zult gy daar vervuld, verzadigd, en voldaan worden met al dat gene waarnaar gy hongert en dorst, en waar hart en geest reeds naar haken. Daar zult gy verkrijgen, daar zult gy weten, daar zult gy vermogen, al wat u tot een dringende behoefte geworden zal zijn — het zij rust of vrijheid, vorchings- of werkingskracht, verdering in de zake der waarheid, natuur- en wezenkennis, ontwikkeling des voorledenen of opklaring der toekomst, dieper inzicht van 't geen u op deze aarde nog onbegrijpelijk gebleven zal zijn, of kennis van de Millioenen andere werelden, gemeenschappelijk genot met de reeds voor u verheerlijkte, of nabijheid omtrent hen die gy achterliet. — Met één woord; welk eene *soort* van genoegen, en welk eenen *graad* van genoegen u tot behoefte geworden zal zijn, gy zult ze daar vinden, om dat het u, zonder dat, aan Gelukzaligheid ontbreken zou. Maar ook op dien tweeden trap, dien gy daar met uw dood bereiken zult, zult gy *geen ander genoegen en geenen anderen graad van genoegen* vinden, dewijl uw gelukzaligheid daar anders slechts door lijden zou.

Voorzeker! dit leerde u de geheele ladder of levenstrap, waar langs gy reeds hier van kind tot man opklomt. Voorzeker klimt gy ook daar van den eenen trap tot den anderen op naar boven; voorzeker klimt daar ook uwe behoefte van de
eene

eene voldoening tot de andere naar boven; en gelijk deze steeds hooger en hooger klimmende behoefte u voor eene steeds hooger en hooger klimmende Gelukzaligheid vatbaar zal maken, zal met de bevrediging daarvan, uwe gelukzaligheid na de dood in de zelfde opvolging trapsgewijze altijd hooger en hooger stijgen. Amen!

